

Sociale cohesie en cultuurparticipatie

**Onderzoek naar de vermeende invloed van kunst
op sociale verbindingen in de samenleving**

Masterscriptie door:

Marlous de Ridder

0341568

Begeleider:

C.M. Vuyk

Master: Kunstbeleid en -management

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Sociale cohesie	6
2.1 Sociale cohesie in Nederland	6
2.2 Sociale cohesie in de geschiedenis	8
2.3 Onderzoek in Nederland	9
2.4 De vijf eigenschappen van sociale cohesie	12
2.5 Samenvatting	14
3. Cultuurparticipatie in Nederland	16
3.1 Een korte geschiedenis	16
3.2 Het karakter van kunst	18
3.3 De statusverwervings- en informatieverwerkingstheorie	19
3.4 De invloed van de overheid op culturele participatie	20
3.5 Samenvatting	22
4. Cultuurparticipatie en de instrumentele waarden	24
4.1 Community art	24
4.2 De instrumentele waarden van kunst	26
4.3 Kritiek op cultuurparticipatieonderzoek	29
4.4 Symbolic society	32
4.5 Samenvatting	35
Conclusie	36
Literatuur	40

Inleiding

In beleidsnota's van gemeenten, provincies en het Rijk wordt sociale cohesie steeds vaker als doel gezien van het beleid. Door de migratiestroom sinds de jaren zeventig zijn er nieuwe culturele groepen binnen Nederland ontstaan. De islamitische cultuur trekt momenteel de meeste aandacht en wordt door veel mensen als een bedreiging ervaren voor de Nederlandse cultuur. De sociale cohesie in Nederland is verslechterd en de overheid maakt zich steeds meer zorgen. Zij probeert de verhoudingen tussen de verschillende culturen door middel van nieuwe beleidsvoering te verbeteren. In verschillende sectoren is een verandering in beleid te zien, de cultuur sector is daar een van. In het culturele beleid is sinds de jaren tachtig geen nadruk gelegd op sociale effecten van kunst, de overheid financierde kunstinstellingen om hun artistieke kwaliteiten. Vooral de intrinsieke waarden van kunst werden nagestreefd bij cultuurparticipatie, sinds een aantal jaar vindt er een lichte verschuiving plaats richting de instrumentele waarden.¹ Men is meer geïnteresseerd geraakt in de bijkomende effecten van de kunstbeoefening en cultuurparticipatie. Het is voor kunstinstellingen steeds belangrijker geworden om ook een maatschappelijke taak uit te voeren, deze taak is met name het verbinden van mensen, culturen en generaties. Door mensen meer met kunst in aanraking te laten komen, hoopt men dat de bevolking een bredere blik krijgt ten opzichte van de verscheidenheid aan culturen binnen Nederland. Met name community art is een kunstuiting waarin sociale cohesie gestimuleerd kan worden. Echter, de kunstenaars die zich hier mee bezig houden, vinden dat community art op de eerste plaats een intrinsieke vorm van kunst is en vinden het sociale aspect wel belangrijk, maar dit aspect is ondergeschikt aan de intrinsieke waarde.

Wijkgericht werken is een nieuwe term die meer dan community art de grens tussen kunst en welzijn opzoekt. In Utrecht zijn veel verschillende kunst- en cultuurprojecten die zich richten op de verbetering van het leefklimaat binnen de wijken en in de stad als geheel. Sociale cohesie is een terugkomend thema bij deze projecten. Onder andere in probleemwijken als Kanaleneiland en Overvecht worden door verschillende organisaties samen met buurtbewoners theatervoorstellingen geschreven en gespeeld, beeldhouwwerken gemaakt, culturele evenementen georganiseerd en culturele jongerencentra opgericht. Het idee achter deze projecten is dat mensen uit de buurt meer met elkaar gaan praten, dat jongeren meer contact krijgen met ouderen en dat verschillende culturen elkaar beter leren kennen, al deze mensen wonen immers dicht bij elkaar en moeten op een sociale manier met elkaar kunnen omgaan. Bewoners wonen met een prettiger gevoel in hun wijk als ze hun burens kennen en accepteren. Alle initiatiefnemers en organisatoren van deze projecten zijn stuk voor stuk gepassioneerd

¹ Vuyk, K. "De controversie over de waarde van kunst" *Boekman*, nr. 82. Winter 2008. p. 6

aan het werk in de wijk. Kunstenaars die hun wijk mooier willen maken, welzijnswerkers die de sociale problemen willen oplossen en iedereen daar tussen in. Deze initiatieven worden gesubsidieerd door de gemeente en door Kosmopolis Utrecht. In opdracht van Kosmopolis heb ik samen met studiegenoot Linda Poelman onderzocht hoe in Utrecht het wijkgericht werken wordt aangepakt, welke projecten en instellingen er zijn, hoe gaat men te werk, wat is de uitwerking van deze projecten. Naar aanleiding van dit onderzoek hebben wij een publicatie uitgebracht met de "do's en dont's" van het wijkgericht werken, hierin staan aanbevelingen die anderen kunnen helpen en punten waarvoor men moet oppassen bij een wijkgericht kunstproject.²

Wat tijdens dit onderzoek is opgevallen, is dat veel spelers binnen de culturele sector aannemen dat cultuurparticipatie bijdraagt aan sociale cohesie. Desgevraagd konden weinig van hen uitleggen waarom zij hiervan uitgaan. Ook in de beleidsnota's wordt automatisch uitgegaan van de positieve bijdrage van kunst die mensen met elkaar verbindt. De wetenschappelijke onderbouwing ontbreekt vaak. Onderzoeker F. Haanstra stelt dat "[d]oor het gebrek aan landsdekkende data over cultuur in de buurt en cultuureducatie op school beperkt empirisch onderzoek naar de sociale effecten van cultuur zich tot op heden echter noodgedwongen tot case studies. Die case studies leveren vooralsnog geen overtuigende bewijzen op voor die veronderstelde sociale effecten van cultuur."³ Het is opmerkelijk dat er ondanks gebrek aan bewijs toch veel wordt geïnvesteerd in deze manier van het verbeteren van de sociale cohesie. Er bestaat een grote onderzoekstraditie die zich richt op wat kunstbeleving teweegbrengt bij het individu; verschillende emoties, men gaat er over nadenken, bewondering, inspiratie, et cetera. Naar aanleiding van de bevindingen in deze onderzoeken is er een vertaalslag gemaakt naar wat de kunstbeleving zou kunnen betekenen voor de verbindingen in een groep. Deze vertaalslag klinkt aannemelijk en het is waarschijnlijk dat cultuurparticipatie van invloed kan zijn op de sociale cohesie maar daar kan niet zondermeer van uitgegaan worden. Dat de kunstervaring van een individu aanzet tot sociale cohesie binnen het gezin of de vrienden- en kennissen kring leidt niet automatisch tot sterkere verbindingen tussen verschillende groepen in de samenleving. Het is waarschijnlijk dat sociale cohesie als gevolg van cultuurparticipatie verschillende effecten heeft als men kijkt naar het maatschappelijke niveau waarop dit zich afspeelt, de vraag is of dit op persoonlijk-, wijk-, gemeentelijk- en nationaal niveau het geval is.

² Poelman, L., M. de Ridder *Do's en Don't's van het wijkgericht werken met kunst en cultuur*. Kosmopolis Utrecht, 2008.

³ Geciteerd in: Marlet, G. en C. van Woerkens, *Atlas voor gemeenten 2007: de betekenis van cultuur voor de stad*. Utrecht, 2007. p. 7

De hoofdvraag van dit onderzoek is:

Op welke manier kan cultuurparticipatie bijdragen aan de verbetering van de sociale cohesie in Nederland?

Deze hoofdvraag zal ik aan de hand van de volgende deelvragen beantwoorden:

- Wat wordt er verstaan onder de term sociale cohesie?
- Wat is cultuurparticipatie?
- Op welke manier is de aanname dat cultuurparticipatie een bijdrage levert aan sociale cohesie onderbouwd?
- Op welk niveau heeft cultuurparticipatie het meeste effect op de sociale cohesie?

Voordat de hoofdvraag beantwoord kan worden, is het van belang de termen sociale cohesie en cultuurparticipatie apart te behandelen. Sociale cohesie is een populaire beleidsterm van de afgelopen jaren die op meerdere manieren uitgelegd kan worden. Door deze verschillende definities is de betekenis van dit begrip onduidelijk geworden. Het is belangrijk om te weten wat volgens de Nederlandse overheid en beleidsmakers onder sociale cohesie wordt verstaan om de hoofdvraag te beantwoorden. Dit geldt ook voor de term cultuurparticipatie, het is een breed begrip dat niet ambivalent is zoals het begrip sociale cohesie, maar wel een groot aantal facetten bevat, zoals Community Arts, wijkgericht werken, cultuureducatie, theaterverenigingen, muziekscholen, beeldhouw- en schildercursussen, het bezoeken van exposities, theater- en filmvoorstellingen en concerten vallen allemaal onder cultuurparticipatie. Als er een duidelijk beeld is geschetst van de beide begrippen, wordt een aantal onderzoeken geanalyseerd die de aanname ondersteunt en tegenspreekt. Hieruit zal blijken op welke niveaus cultuurparticipatie van invloed kan zijn op de sociale cohesie.

2 Sociale cohesie

Sociale cohesie is een onontkoombaar onderwerp in de Nederlandse, Europese en wereldwijde politiek geworden. Wereldwijd zijn en worden onderzoeken in opdracht van bijvoorbeeld UNESCO en OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) en overheden uitgevoerd. De Europese Unie heeft sociale cohesie hoog op de agenda staan en in Nederland komt het op verschillende beleidsterreinen voor in nota's en notities.⁴ Er worden debatten over sociale cohesie gehouden en er worden vele onderzoeken naar gedaan onder andere door Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Omdat de term regelmatig voorkomt in verscheidene regionale, provinciale en nationale kunstnota's is het van belang te weten wat we van het kunst- en cultuurbeleid verwachten. Als men wil dat kunst sociale cohesie bevordert, wat houdt die sociale cohesie dan in.

2.1 Sociale cohesie in Nederland

Christian Bröer, socioloog verbonden aan de UVA, heeft tijdens een seminar van Cultuurnetwerk Nederland over sociale cohesie en cultuureducatie op 19 juni 2001 een lezing gehouden, die onder andere gaat over het ontstaan van het begrip sociale cohesie en de verschillende betekenissen van het begrip. Sociale cohesie is een term met een bijzondere geschiedenis.

In de jaren zeventig lag in de Nederlandse politiek de nadruk vooral op sociaal-democratische onderwerpen zoals welzijn. Dit verandert in de jaren tachtig, welzijnswerk werd gezien als een subsidieslurpend en log apparaat, het werd gedecentraliseerd en er werd sterk op bezuinigd. Begin jaren negentig, ten tijde van het kabinet Lubbers III (1989-1994) werd het sociale beleid weer belangrijker. De verandering van de bezuinigingen in de jaren tachtig naar de sociale vernieuwing in de jaren negentig heeft waarschijnlijk te maken gehad met het terugkeren van de Partij van de Arbeid in de regeringscoalitie. Het toenmalige ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) onder leiding van Hedy d'Ancona, zette het sociale beleid weer hoog op de agenda. Het negatieve imago van welzijn moest opgelapt worden. In deze periode is sociale cohesie een belangrijke term in de politiek geworden. In 1993 werd door WVC de notitie *Sociale stabiliteit en strategisch beleid* geschreven, deze notitie diende als aanzet tot nieuwe besprekingen over het welzijnsbeleid. Tijdens deze besprekingen werd gediscussieerd over het toenmalig populaire begrip sociale stabiliteit, maar na verloop van tijd vond men dit begrip te conservatief en men besloot dat het aan vervanging toe

⁴ Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003. P 13

was. Sociale cohesie werd gezien als een neutraal en open begrip, iedereen kon er zijn eigen invulling aan geven. Het kon meerdere betekenissen hebben zoals stabiliteit maar ook solidariteit. De term werd populair en sociale cohesie werd een nieuw streven waar iedereen zich in kon vinden. Daarnaast wilde men dat het welzijnswerk zich niet meer exclusief op de probleemgroepen zou richten maar zou werken aan het welzijn van de gehele samenleving. Sociale cohesie bleek ook hiervoor de geschikte term. In 1994 verscheen sociale cohesie voor het eerst in de Welzijnsnota en vanaf 1995 is het een vrijwel jaarlijks terugkerend onderwerp in de troonrede geweest, wel telkens met een andere insteek. Dat sociale cohesie in de troonrede voorkomt geeft aan dat het niet alleen meer binnen het WVC een belangrijk begrip is, maar dat het door de hele politiek wordt gezien als een onderwerp waar aandacht aan geschonken moet worden. Om aan te tonen op hoeveel verschillende betekenissen een term kan bevatten, geeft Bröer een overzicht van sociale cohesie in de troonrede.

1995: Sociale cohesie werd gepresenteerd als onproblematisch, nastrevenswaardig en onmisbaar voor onze samenleving. Daarnaast werd het in verband gebracht met sociale uitsluiting. Deze twee termen zijn nog altijd met elkaar verbonden.

1996: Sociale cohesie werd in dit jaar gezien als een onderdeel van de infrastructuur naast economie, ruimtelijke ordening en verdeling van kennis.

1997: Vrijwilligers en participatie, twee onderdelen van het welzijnsbeleid, werden belangrijk geacht in het bevorderen van de sociale cohesie.

1998: Dit is het eerste jaar dat er wordt gesproken over de integratie van allochtonen en het gebrek aan cohesie. De sociale cohesie wordt gepresenteerd als een buffer voor grote sociale veranderingen. In de inleiding van het nieuwe regeerakkoord van Paars II van dat jaar wordt sociale cohesie als overkoepelde term gebruikt voor het gehele beleid. Tijdens de beginperiode van Paars II werd duidelijk dat sociale cohesie wel een heel open term was. Veel ministers wisten zich er geen raad mee. Om het begrip handen en voeten te geven werd er veel geïnvesteerd in onderzoek, hierover later meer.

1999: Het jaar waarin de gezamenlijk gevoelde normen en waarden de voorwaarden moeten vormen van de sociale samenhang.

2000: Sociale cohesie wordt als ideaal beeld voor de toekomst geschetst.⁵

Bröer laat zien dat in alle beschreven jaren sociale cohesie op een andere manier werd benaderd. Hiermee toont hij aan dat het begrip sociale cohesie aan verandering onderhevig is. Niet alleen voor 2000 maar ook daarna krijgt sociale cohesie nog regelmatig een nieuwe invulling.

⁵ Bröer, C., *Regisseurs van cohesie, lezing*. Cultuurnetwerk Nederland, 19 juni 2001. Niet letterlijk overgeschreven maar het grootste gedeelte uit de lezing gehaald.

In 2002 staat sociale cohesie ook in de troonrede maar nu wordt het gebrek eraan in de samenleving sterk benadrukt. In ditzelfde jaar treedt het eerste kabinet Balkenende aan. In het strategisch akkoord van het kabinet komt sociale cohesie terug. De accenten liggen ditmaal op "een samenleving die de emancipatie van achterstandsgroepen bevordert en waarin respect en verantwoordelijkheid voor elkaar vanzelfsprekend zijn."⁶ Verder staat in het akkoord: "Burgers kunnen niet volstaan met zich op te stellen als consument van het gebodene; zij zijn zelf in de eerste plaats verantwoordelijk."⁷

In 2000 is er door de Europese Unie een aantal strategische doelen geformuleerd om de sociale en economische ontwikkeling binnen en tussen de lidstaten te bevorderen. Een van deze doelen is het stimuleren van sociale cohesie, hiervoor moeten effectievere strategieën ontwikkeld worden om sociale uitsluiting tegen te gaan en om sociale rechten toegankelijk te maken voor iedereen. Een van de manieren om nieuwe strategieën te ontwikkelen ziet de Raad in het op gang brengen en houden van het wetenschappelijke debat rond sociale cohesie. De Europese Raad houdt de volgende definitie aan: "Social cohesion is the capacity of a society to ensure the well-being of all its members, minimising disparities and avoiding marginalisation."⁸

Deze vogelvlucht langs de betekenissen toont aan dat sociale cohesie in alle vormen nastrevenswaardig is, maar dat de verschillen erg groot zijn. Het is onduidelijk wat er bereikt moet worden als sociale cohesie tot doel van een beleid wordt gesteld en van wie wat verwacht wordt. Vanaf begin jaren negentig heeft er een verschuiving plaatsgevonden, in eerste instantie werd sociale cohesie gezien als iets dat door de overheid gebracht kan worden. Later is men de verantwoordelijkheid meer bij de burger gaan leggen, die ook een belangrijke rol heeft in de samenleving.

2.2 Sociale cohesie in de geschiedenis

Het is niet opmerkelijk dat sociale cohesie de afgelopen vijftien jaar als beleidsdoel in populariteit is gestegen. Als men verder terug kijkt in de geschiedenis, is te zien dat telkens als een samenleving te maken had met grote sociale veranderingen het begrip meer in de belangstelling kwam te staan omdat politici, wetenschappers en filosofen zich dan de belangrijke vraag stelden: "*In the view of the constant competition between human beings for scarce resources, what makes it possible for people to live together*

⁶ Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003. P 13

⁷ Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003. p. 13

⁸ Council of Europe, Daly, M. et.al. *Towards an active, fair and socially cohesive Europe. Report of high-level taskforce on social cohesion*. Strasbourg, 28 januari 2008. p. 14

peacefully?"⁹ Deze vraag is bijvoorbeeld gesteld door denkers als Thomas Hobbes (1588-1679) in de zeventiende eeuw ten tijde van de Engelse Burgeroorlog. Bij Émile Durkheim (1858-1917), de vader van de sociologie¹⁰ staat aan het einde van de negentiende eeuw het begrip sociale cohesie centraal in zijn werk. In die tijd ging Europa door een enorme verandering met de opkomende industrialisatie, grote migratiestromen en de beginnende emancipatie van de lage maatschappelijke klassen. Durkheim was optimistisch over sociale diversiteit en dacht dat nieuwe instituten cohesie konden bevorderen. In de jaren dertig van de twintigste eeuw had Europa te kampen met de grote beurscrisis en het Interbellum die gepaard gingen met grote sociaal-maatschappelijke veranderingen waarbij cohesie opnieuw in de belangstelling kwam te staan. In deze periode is socioloog Talcott Parsons (1902-1979) degene die sociale cohesie nieuw leven inblaast. Zijn theorie, het *Parsonian functionalism*, stelt conflicten voor als afwijkend en ziekelijk en hij zocht naar mechanismen waarbij in iedere situatie consensus kon worden bereikt.¹¹ Het is vanuit deze geschiedenis gezien niet verwonderlijk dat in een tijd van opkomende migratie en globalisering en de angst voor terrorisme, is teruggегrepen op sociale cohesie. Zoals zo vaak blijkt, herhaalt de geschiedenis zichzelf. "Terugkerende punten zijn de oproep van de regering om de focus te leggen op gemeenschappelijke waarden en om consensus boven het conflict te plaatsen."¹² Dit is ook het geval bij het huidige Nederlandse beleid. Normen en waarden zijn bijvoorbeeld in de kabinetten van Balkenende altijd een belangrijk speerpunt geweest. Ondanks dat we weten dat sociale cohesie geen nieuw begrip is, blijkt het toch moeilijk te zijn voor instituten en overheden om precies uit te leggen wat zij er onder verstaan.

2.3 Onderzoek in Nederland

Sinds de jaren negentig staat sociale cohesie in Nederland en de westerse wereld op de beleidsagenda. Het is een begrip geworden waar iedereen over sprak maar waarvan weinig mensen konden uitleggen wat het betekende of zij gaven er zelf een bijzondere invulling aan. In Nederland werd door de overheid veel geld beschikbaar gesteld voor onderzoeken die het begrip een concrete invulling moesten geven. Er is op meer plekken geworsteld met de term. De Europese Unie en de OECD hebben in verscheidene beleidsnota's sociale cohesie als aandachtspunt staan maar er wordt nergens een eenduidige definitie gegeven.¹³ De Nederlandse onderzoeken naar sociale cohesie

⁹ Duxbury, N., et.al. *Making connections: Culture and social cohesion in the new millennium*. Canadian Journal of Communication. Jaargang 27. Nr. 2-3. 2002. p. 145

¹⁰ Jenson, J., *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Canadian Policy Research Networks Study. No. F-03. 1998. p. 9

¹¹ Duxbury, N., et.al. *Making connections: Culture and social cohesion in the new millennium*. Canadian Journal of Communication. Jaargang 27. Nr. 2-3. 2002. p. 145

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem. p. 143

richtten zich vooral op school, arbeid, sport, gezondheidszorg en welzijn. Sinds een aantal jaar wordt er ook naar cultuur en sociale cohesie meer onderzoek gedaan. Er moest tot een definitie gekomen worden voor dit ingewikkelde beleidsonderwerp. De meest gebruikte definitie van sociale cohesie is van Paul Schnabel, de directeur van het SCP, uit 2000:

*"Sociale cohesie is de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijke leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving."*¹⁴

In Nederland gaat men uit van drie niveaus, opgesteld door de Nationale Unesco Commissie in 2002¹⁵, waarop sociale cohesie zich af kan spelen, het micro-, meso- en macroniveau. Het microniveau bevat de persoonlijke relaties die iemand opbouwt, het gezin, de familie- en vriendenkring en kleine organisaties en verenigingen binnen de eigen groep. Binnen deze relaties bestaat sociale cohesie omdat men zich op een bepaalde manier verbonden voelt aan elkaar. Het mesoniveau zijn de groepen van verschillende culturele achtergronden die contacten en relaties met elkaar onderhouden. De betrokkenheid van burgers bij de samenleving en de binding met de nationale identiteit vallen onder het macroniveau.¹⁶

De verbanden die mensen op deze niveaus aangaan met elkaar zijn volgens Christian Broër op te delen in vier categorieën; economische, politieke, affectieve en cognitieve bindingen.¹⁷ Deze bindingen houden een gemeenschap bij elkaar. Er komt bij cohesie meer kijken dan alleen lidmaatschap van de gemeenschap. Het ontstaat uit wederzijdse afhankelijkheid, dit is aan te tonen door middel van de vier bindingen. Door de economische binding is men afhankelijk van de productie en distributie van goederen. Men is afhankelijk van de politiek voor bescherming tegen geweld en andere vormen van veiligheid. Daarnaast delen wij alledaagse kennis met elkaar die aan het sociale leven bijdraagt, de cognitieve binding. De affectieve binding geeft ons het gevoel van verbondenheid bij verscheidene kleine en grote groepen in de samenleving (gezin, klas, politieke partij, voetbalclub). Sociale cohesie kan op microniveau zeer succesvol zijn maar dat betekent niet automatisch dat op het meso- en macroniveau sprake is van sterke sociale cohesie. Als een hechte groep nooit contact heeft met andere groepen en er is geen sprake van binding met de nationale identiteit of betrokkenheid bij de

¹⁴ Geciteerd in: Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003. p.9.

¹⁵ Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003. p. 16

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Broër, C., *Regisseurs van cohesie, lezing*. Cultuurnetwerk Nederland, 19 juni 2001. p. 8

samenleving, dan is de sociale cohesie op microniveau goed, maar op meso- en macroniveau is er geen sprake van cohesie. Over dit soort groepen maakt de overheid zich zorgen, dit gedrag op microniveau kan namelijk leiden tot sociale uitsluiting of isolatie op het meso- en macroniveau en de groep kan daardoor afgesloten worden van bepaalde bindingen. Vooral van de affectieve en cognitieve bindingen kan men gemakkelijk afgesloten worden als men binnen de eigen groep blijft. Deze twee bindingen staan namelijk in het teken van solidariteit, identificatie, normen en waarden.¹⁸ Deze begrippen betekenen niets voor een groep of individu die zich van de samenleving afkeert. Het integratieprobleem in Nederland is helder uit te leggen door middel van deze bindingen. De eerste gastarbeiders kwamen naar Nederland vanuit wederzijdse afhankelijkheid. Nederland had meer werknemers nodig, de gastarbeiders konden een beter salaris verdienen dan in hun eigen land, er ontstond een economische binding. De gastarbeiders lieten hun gezinnen overkomen naar Nederland en de migrantengemeenschap breidde zich steeds verder uit. Doordat er een grote groep migranten in Nederland ontstond, kwamen er ook politieke bindingen. Zij zochten veiligheid en de Nederlandse overheid had de verantwoordelijkheid hen te beschermen. Nederlandse politici wisten echter te weinig van de migrantengroepen en de migranten wilden ook opkomen voor hun eigen rechten. Nu zien we dat er steeds meer migranten in de politiek actief worden. Het proces gaat langzaam maar er komt steeds meer cohesie, het probleem ligt bij de cognitieve en affectieve bindingen. Ook het ontbreken van cohesie is een gevolg van wederzijdse afhankelijkheid maar dan in de negatieve zin. Momenteel wordt ingezien dat de integratie van migrantengroepen de afgelopen decennia moeizaam en problematisch is verlopen. Een groot probleem waar veel over gesproken wordt. Veel mensen zijn van mening dat de migranten te veel in hun eigen groep leven en zich niet betrokken voelen bij de samenleving. Er wordt weinig alledaagse kennis gedeeld en er is geen gevoel van solidariteit tussen groepen met verschillende culturele achtergronden. Die samenleving draagt op verschillende manieren bij aan de negatieve beeldvorming rond deze groepen. Zo'n negatieve beeldvorming voelt voor de geadresseerden aan als een bedreiging. Uit onderzoek is gebleken: "[w]ie zich bedreigd voelt, heeft als natuurlijke strategie om zich terug te trekken. De bedreiging kan verminderd worden door de zogenaamde dubbele waardering, het uitspreken van waardering voor andere aspecten"¹⁹. Er is een beeld ontstaan dat Marokkaanse jongeren alleen maar buiten hangen en overlast veroorzaken terwijl het overgrote deel een hogere opleiding volgt dan zijn ouders. Als men daar zijn waardering over uitspreekt, zal de Marokkaanse gemeenschap zich minder bedreigd voelen als Marokkaanse probleemjongeren worden besproken of aangepakt. Deze dubbele waardering wordt in

¹⁸ Bröer, C., *Regisseurs van cohesie, lezing*. Cultuurnetwerk Nederland, 19 juni 2001. p. 8

¹⁹ Evenblij, M. *Respect! Onderzoek naar sociale cohesie in Nederland*. Deel 11 uit NWO-reeks Sociale Cohesie. Aksant, Amsterdam, 2007. P. 23

Nederland nog steeds slechts incidenteel toegepast. Door deze situatie zullen noch de autochtone Nederlanders noch de migrantengroep zich solidair opstellen of luisteren naar elkaars normen en waarden, laat staan een gezamenlijke identiteit vormen met respect voor elkaars normen en waarden, terwijl dit essentieel is voor een gezonde samenleving. De autochtone Nederlanders en migrantengroepen realiseren zich kennelijk nog niet, dat zij elkaar nodig hebben om een prettige samenleving te creëren.

Deze uitleg van sociale cohesie wordt omvat door de definitie van Schnabel. In het eerste gedeelte van de definitie gaat het over "de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven". De mate waarin men deze uitdrukking geeft kan getoond worden door te kijken naar de intensiteit van de vier bindingen van Bröer. Het tweede gedeelte van de definitie gaat over "betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijke leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving", hier zijn de drie niveaus van de Nationale Unesco Commissie in verwerkt. De definitie van Schnabel wordt regelmatig gebruikt. Hij past goed bij de intenties van de Nederlandse beleidsmakers.

2.4 De vijf eigenschappen van sociale cohesie

Er is in verschillende onderzoeken nog dieper ingegaan op sociale cohesie dan het macro-meso- en microniveau en de vier bindingen. De Canadese onderzoeker Jane Jenson analyseerde een aantal wetenschappelijke werken en visies van instellingen en instituten in haar onderzoek en deelde sociale cohesie op in vijf eigenschappen.²⁰ De vijf eigenschappen van sociale cohesie hebben elk ook een bedreiging, hieronder volgt een overzicht van de eigenschappen en hun bedreigingen.

<u>Eigenschap</u>	<u>Bedreiging</u>
<i>belonging</i>	<i>isolation</i>
<i>inclusion</i>	<i>exclusion</i>
<i>participation</i>	<i>non-involvement</i>
<i>recognition</i>	<i>rejection</i>
<i>legitimacy</i>	<i>illegitimacy</i> ²¹

De belangrijkste eigenschap is het gevoel om bij een groep te horen of volledig deel uit maken van een gemeenschap (*belonging*). Om tot cohesie te komen, moet men een samenhorigheidsgedvoel hebben dat alleen bereikt kan worden als men handelt als een groep. Het grote gevaar hierbij is al eerder ter sprake gekomen, de groep is zo hecht

²⁰ Jenson, J., *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Canadian Policy Research Networks Study. No. F-03. 1998. p. 15

²¹ *Ibidem*. p. 15

geworden dat zij verder geen contacten met andere groepen in de samenleving aangaan en zich isoleren van de buitenwereld (*isolation*), de cohesie op microniveau is goed maar op meso- en macroniveau ontbreekt de cohesie volledig.

De tweede eigenschap van sociale cohesie is sociale insluiting (*inclusion*). Sociale cohesie is te vergelijken met economische instituten zoals de markt. Bij de markt is het duidelijk wie wel en wie geen of gedeeltelijk toegang heeft en waarom. Zo werkt het ook bij sociale verbanden, er zijn mensen die wel en mensen die geen of gedeeltelijk toegang hebben tot een groep. Dit is een ambigu aspect, sociale cohesie is enerzijds het streven dat iedereen moet kunnen deelnemen in sociale verbanden. Anderzijds geeft het de grenzen aan van insluiting waardoor er ook uitsluiting (*exclusion*) plaatsvindt.²² Dit is direct de bedreiging van de insluiting.

Participatie van de burgers is een volgende eigenschap van sociale cohesie. Door te participeren krijgen mensen een sterker gemeenschapsgevoel en raken zij betrokken bij de samenleving (*participation*). Het niet participeren leidt automatisch tot een vermindering van onderling contact tussen de leden van de gemeenschap en dus tot vermindering van de cohesie (*non-involvement*).

De vierde eigenschap van sociale cohesie is de erkenning (*recognition*) van verschillende culturen en gebruiken binnen een gemeenschap. Op het moment dat mensen uit een bepaalde cultuur zich minder gerespecteerd voelen dan mensen uit andere culturen, ervaren zij dit als afwijzing (*rejection*). Het gevoel van afwijzing heeft tot gevolg dat mensen zich van de gemeenschap afkeren, hierdoor ontstaat een slechte sociale cohesie op meso- en macroniveau. Dit kan ook gebeuren als een groep uit zichzelf heel hecht wordt, zoals al eerder is vermeld. Bij afwijzing werkt het andersom, de afgewezen groep wil wel graag bij een groter geheel horen maar haar wordt de toegang geweigerd. Op microniveau wordt de cohesie waarschijnlijk versterkt door de afwijzing omdat men steun binnen de eigen groep zoekt. Sociale cohesie valt of staat niet met de inzet van individuen, er moeten instituten, organisaties en instellingen zijn die zich direct of indirect inzetten voor de stimulering van cohesie op meso- en macroniveau. Denk hierbij aan politieke partijen, de overheid, belangenorganisaties, enzovoorts.

Bij de laatste eigenschap (*legitimacy*) is het belangrijk dat de overheid de verminderde cohesie erkent en hierop het beleid afstemt. Wordt dit probleem echter niet erkend (*illegitimacy*) dan kunnen groepen in een gemeenschap zich in zware tijden snel afkeren van andere groepen. Er ontstaat in die situaties eerder conflict dan dat er consensus wordt bereikt. Bij grote sociale veranderingen hebben mensen de neiging de problemen

²² Duxbury, N., et.al. *Making connections: Culture and social cohesion in the new millennium*. Canadian Journal of Communication. Jaargang 27. Nr. 2-3. 2002. p. 143

die ontstaan als oorzaak te zien van die veranderingen in plaats van het gevolg. Instituten, organisaties en instellingen hebben een belangrijke rol te vervullen op dit gebied zodat het proces van sociale cohesie zich altijd in een opwaartse spiraal blijft ontwikkelen. Deze eigenschap is de enige die niet op het microniveau bestaat, maar wel op het meso- en macroniveau. De andere vier eigenschappen komen op alle drie de niveaus voor, maar wel in verschillende orde van grootte en intensiteit.

Jenson gebruikt voor haar onderzoek de definitie van de Canadese Policy Research Subcommittee on Social Cohesion:

*"Social cohesion is the ongoing process of developing a community of shared values, shared challenges and equal opportunities within Canada, based on a sense of trust, hope and reciprocity among all Canadians."*²³

Wat bij de eigenschappen en de definitie vooral naar voren komt is dat sociale cohesie een proces is en geen einddoel zoals dat in verscheidene Nederlandse troonredes wordt benoemd. Cohesie is het middel waarmee een samenleving prettiger leefbaar gemaakt kan worden. Dit komt ook naar voren in de door haar gekozen definitie van het begrip. Het verschil tussen deze definitie en die van Schnabel, is dat zijn definitie meer nadruk legt op de verbindingen tussen mensen. Schnabel richt zijn definitie meer op de verantwoordelijkheid van het individu. De definitie die Jenson gebruikt, heeft de associatie van saamhorigheidsgevoel, terwijl de definitie van Schnabel zakelijker is.

2.5 Samenvatting

Sociale cohesie wordt nagestreefd in tijden van grote maatschappelijke en culturele veranderingen. In Nederland is er sinds begin jaren negentig een grote nadruk op komen te liggen binnen het beleid. Het open karakter dat de term sociale cohesie moest hebben heeft tot verwarring geleid. Dit was de aanleiding tot veel verschillende onderzoeken.

Sociale cohesie speelt zich af op het macro-, meso- en microniveau en kenmerkt zich door de economische, politieke, affectieve en cognitieve bindingen. Vervolgens heeft het vijf eigenschappen en bedreigingen die aantonen dat de gevoelens van mensen een belangrijke rol spelen binnen de sociale cohesie. Het is geen doel op zich maar een proces dat helpt een mooiere samenleving te vormen.

²³ Duxbury, N., et.al. *Making connections: Culture and social cohesion in the new millennium*. Canadian Journal of Communication. Jaargang 27. Nr. 2-3. 2002. p.4 (box)

Als kunst leidt tot sociale cohesie dan leidt het tot een proces *“waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijke leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving.”*²⁴

Kunst moet mensen het gevoel geven dat ze “erbij” horen en dat ze erkend worden door zowel hun omgeving als door de gehele samenleving.

²⁴ Geciteerd in: Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003. p.9.

3 Cultuurparticipatie in Nederland

In Nederland staat de cultuurparticipatie al tijden op een laag pitje. Maar een paar procent van de bevolking participeert regelmatig in kunst en cultuur. De overheid investeert ruim twee eeuwen in cultuurparticipatie maar bereikt niet het gewenste doel. Dit hoofdstuk gaat over het begin van de overheidsbemoeienis met betrekking tot de cultuurparticipatie, over de eigenschappen van kunst en wat er nodig is om te kunnen participeren. Vervolgens wordt er beschreven hoe de overheid nu probeert de cultuurparticipatie te stimuleren.

3.1 Een korte geschiedenis

Al sinds het begin van de negentiende eeuw, toen Lodewijk Napoleon regeerde over Nederland, schrijft de overheid beleid voor cultuurparticipatie. De ideeën van de verlichtingsfilosofen Rousseau, Montesquieu en Voltaire werden in de Franse tijd in de Nederlandse politiek doorgevoerd. Een belangrijk onderdeel van deze politiek was de ontwikkeling, beschaving en opvoeding van de bevolking. Kunst en cultuur werden gebruikt voor de vorming van het nationale karakter van het nieuwe Holland en voor de verheffing van het volk. Kunst en cultuur werden in die tijd van bovenaf opgelegd. Er werden nationale instellingen opgericht zoals het Koninklijk Museum en de Koninklijke Bibliotheek. Van het toneel werd verwacht dat zij politieke en morele boodschappen verwerkten in de stukken die werden opgevoerd. Dit onder het toezicht van functionarissen in dienst van de regering.²⁵ Het volk kende geen vrije keuze in cultuurparticipatie, door strenge censuur werd gecontroleerd waar men aan kon deelnemen. De aristocraten beslisten wat de goede smaak was en dit werd het volk aangeleerd. Na 1813 toen Willem I aan de macht kwam werd de kunst ook vooral gebruikt voor de verheffing van de natie.²⁶ "In de [negentiende] eeuw werd [cultuurparticipatie] gemotiveerd door de wens het volk te laten integreren in de natiestaat, een integratie waarvoor participatie in één gezamenlijke cultuur onontbeerlijk werd geacht."²⁷ Hier kwam verandering in toen J.R. Thorbecke steeds meer invloed kreeg binnen de Nederlandse politieke kringen. Zijn ideeën over de indeling van de macht zijn gebaseerd op een democratische visie en gaven de burgers meer vrijheid. Ook zijn ideeën over cultuurbeleid waren vooruitstrevend. Hij vond dat de regering geen oordeel mocht vellen over kunst en zei tijdens een debat in de Tweede Kamer: "Ik zal de Regering niet laten handelen als een Maecenas, die volgens opgegeven plan schilders aan het werk zet."²⁸ Hiermee gaf Thorbecke het volk de vrijheid om de kunst zelf een

²⁵ Pots, R., *Cultuur, koningen en democraten. Overheid & cultuur in Nederland*. SUN, Nijmegen, 2002. p 41

²⁶ Ibidem. p. 80.

²⁷ Blokland, H. *Publiek gezocht. Essays over cultuur, markt en politiek*. Boom, Rotterdam, 1997. p17

²⁸ Pots, R., *Cultuur, koningen en democraten. Overheid & cultuur in Nederland*. SUN, Nijmegen, 2002. p. 87

invulling te geven in plaats van gestuurd te worden door de ideeën van aristocraten of de politiek. Het culturele leven werd financieel gedragen door de burgers en pas als dit wegviel zou de regering te hulp schieten. Vanaf 1860, de periode van de industrialisatie in Nederland, kwam het oude idee van de verlichtingsdenkers weer naar boven, kunst om het volk te verheffen. Er werd een nieuwe invulling aan gegeven, de overheid steunde leeszaal, bibliotheken en stelde musea op zondag kosteloos open voor de bevolking.²⁹ Het verschil met begin negentiende eeuw was dat de burgers meer vrijheid kregen om te kiezen aan welke vorm van kunst en cultuur zij wilden deelnemen.

Tijdens de verzuiling in de eerste helft van de twintigste eeuw in Nederland werd van de protestanten, rooms-katholieken, socialisten en liberalen verwacht dat zij zelf voor de kunst en cultuur zorgden waar hun achterban behoefte aan had. Censuur was destijds het enige middel dat de overheid gebruikte in het cultuurbeleid. Musea, bibliotheken en monumentenzorg kregen wel staatssteun, maar het financieringsbeleid was zeer zuinig. Tijdens de Tweede Wereldoorlog gebruikten de Nazi's kunst en cultuur intensief als propagandamiddel. Cultuurbeleid kreeg hierna meer aandacht bij de Nederlandse overheid. De strikte scheiding tussen overheid en kunstenaars verdween en er werd vanaf die tijd meer geld uitgetrokken voor kunst en cultuur.

In de jaren zeventig waren kunst en cultuur een onderdeel van het welzijnsbeleid, het beleid voor kunstparticipatie richtte zich op persoonlijke ontplooiing en maatschappelijke ontwikkeling. In de nota van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk uit 1972 stond letterlijk: "Kunstbeleid kan niets anders zijn dan onderdeel van het welzijnsbeleid".³⁰ Bij culturele instellingen en op scholen lag de nadruk met name op de expressie en de kunstzinnige vorming van het individu. De kunstwereld verzette zich heftig tegen deze nieuwe ontwikkelingen en zagen het voornamelijk als een belediging aan hun adres. Gerrit Komrij omschreef dit als volgt: "In deze dynamische middelpunten van vorming mogen bejaarden boetseren, werklozen figuurzagen, invaliden een rollenspel spelen en slonsje op de trekharmonica. Er wordt met handen en voeten, met knieën en ellebogen tegelijk geschilderd en arbeiders schrijven in hun vrije tijd poëzie. Leve de kunst! Maar het is niets anders welbeschouwd dan het belachelijk maken van beeldhouwers, dansers, musici, schilders en dichters."³¹ De samenwerking tussen kunst en welzijn die verwacht werd van het nieuwe beleid kwam niet tot stand en de doelen werden niet bereikt. Later in de jaren zeventig en vervolgens in de jaren tachtig werd de nadruk van het cultuurbeleid sterk gelegd op kwaliteit, er werd voornamelijk 'topkunst'

²⁹Pots, R., *Cultuur, koningen en democraten. Overheid & cultuur in Nederland*. SUN, Nijmegen, 2002. p. 173

³⁰ Geciteerd in: Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003. p. 23

³¹ Ibidem

gesubsidieerd. Dit heeft tot gevolg gehad dat steeds minder mensen de competentie hadden om deze kunst te begrijpen. Het legitimiteitprobleem dat hier ontstond is: "hoe kan worden gerechtvaardigd dat de gehele Nederlandse bevolking via de belastingen meebetaalt aan deze [culturele] voorzieningen terwijl er slechts een kleine bovenlaag profijt van trekt."³² Deze legitimering van kunstsubsidies is de afgelopen twintig jaar steeds kritischer bekeken. Het kunstenveld is steeds verder van de samenleving af gaan staan terwijl de overheid het juist belangrijk vindt dat iedereen de mogelijkheid moet krijgen om zich geestelijk te verrijken door middel van cultuurdeelname. Doordat de kloof zo groot werd, was het voor politici moeilijker de kunstsubsidies te verdedigen tegenover het vaker wegblijvende publiek. Om veranderingen te kunnen doorvoeren moest er een beleidsswitch gemaakt worden. Dit is volgens de socioloog Hans Blokland in een democratische samenleving moeilijk te bewerkstelligen omdat het beleid incrementalistisch tot stand komt. "Een dergelijk beleid kenmerkt zich door een aanhoudende stroom van marginale beleidsmaatregelen of -aanpassingen waarbij vele partijen betrokken zijn, partijen die niet zelden tegenstrijdige doeleinden proberen te realiseren."³³

3.2 Het karakter van kunst

De kloof tussen kunst en samenleving is in de laatste decennia gegroeid, het geldende kwaliteitscriterium voor de kunst omvatte alleen 'vernieuwing', 'originaliteit' en 'oorspronkelijkheid'. 'Vakmanschap', 'traditie' en 'beleving' worden niet als belangrijke kenmerken van goede kunst gezien.³⁴ Blokland geeft in zijn essaybundel *Publiek gezocht* uit 1997 aan dat een sterke verandering in het cultuurbeleid gewenst is. Het publiek moet volgens Blokland meer betrokken worden bij de besluitvorming, zij zijn immers de consumenten van het geboden product en aangezien zij wegblijven, bevalt het product hen niet. Ook constateert hij dat er in de kunstsector het idee heerst dat door participatie de kwaliteit van kunst per definitie vermindert. Deze opvatting vindt hij onacceptabel. Blokland citeert de stelling van voormalig K'92 voorzitter Frans de Ruiter dat "kunst gezien kan worden als 'de bringer van reflectie, verdieping en troost', dat kunstwerken 'onze kijk op de wereld bepalen en dus kunnen veranderen' en dat kunst een middel is 'om je eigenwaarde terug te vinden en een broodnodige dosis bevrijdende opwinding op te doen.'"³⁵ Deze stelling wordt door vele onderzoekers naar kunst, cultuur en participatie onderschreven. Vanuit dit oogpunt is er sprake van een discrepantie, namelijk dat kunst in Nederland alleen gemakkelijk toegankelijk is voor hoog opgeleid publiek. Iedereen

³² Blokland, H. *Publiek gezocht. Essays over cultuur, markt en politiek*. Boom, Rotterdam, 1997. p.19

³³ Ibidem. p. 14

³⁴ Ibidem. p. 119

³⁵ Geciteerd in: Blokland, H. *Publiek gezocht. Essays over cultuur, markt en politiek*. Boom, Rotterdam, 1997. p. 128

heeft immers recht op deze ervaring. Maar omdat de kunstwereld zich zo ver van de gewone burger heeft geplaatst, is het zelfs voor welwillende leken steeds oninteressanter geworden om aan cultuur deel te nemen. Het is voor hen veel te ingewikkeld geworden om deel te nemen aan cultuur. Een van de oplossingen van dit probleem ziet Blokland in kunstproducenten een grotere verantwoordelijkheid geven voor hun eigen inkomsten. Dit heeft tot gevolg dat zij een evenwicht tussen hun visie op kunst en de vraag van het publiek moeten vinden, waardoor er een groter publiek bereikt zal worden.

3.3 Statusverwervings- en informatieverwerkingstheorie

De overheid wil niet alleen weten waarom mensen wegblijven bij de kunst maar ook wat iemand beweegt om in cultuur te participeren. Door hier onderzoek naar te doen kan de overheid te weten komen waarom mensen deelnemen en hoe via beleid de participatie nog meer gestimuleerd kan worden. In deze onderzoeken staat vooral de vraag centraal waarom zo'n klein gedeelte van de bevolking gebruik maakt van het brede kunstenaanbod van de overheid en wat de redenen van participeren zijn. Hier zijn eerder al verschillende theorieën over ontwikkeld, de theorie van de statusverwerving en de informatieverwerking. De statusverwervingstheorie gaat uit van het sociologisch gedachtegoed dat mensen uit hogere sociale milieus zich van de lagere sociale milieus willen onderscheiden door middel van cultuurdeelname. Volgens deze theorie nemen mensen ook deel aan culturele activiteiten omdat dit sociaal geaccepteerd is binnen het milieu waarin zij zich bevinden of waartoe zij willen behoren. Een andere theorie is de informatieverwerkingstheorie. Bij de informatieverwerkingstheorie wordt uitgegaan van de kennis die men nodig heeft om kunst te kunnen decoderen. Ganzeboom en De Graaf stellen in hun onderzoek naar cultuurparticipatie uit 1989 dat "cultuur een geestesgoed [is], waarvan het genieten een intellectuele voorbereiding en inspanning vergt".³⁶ In latere onderzoeken en in verschillende landen komt men tot dezelfde conclusie. Het blijkt dat hoger opgeleiden meer culturele activiteiten ondernemen dan lager opgeleiden, deze sociale verschillen in cultuurparticipatie worden gerelateerd aan de complexiteit van de culturele activiteit. Om van kunst te kunnen genieten moet dat aangeleerd zijn. Deze intellectuele voorbereiding wordt voornamelijk gegeven door de ouders. Met name het opleidingsniveau en de mate van culturele participatie van de ouders spelen een grote rol bij de latere cultuurparticipatie van een kind.³⁷ Hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders is, hoe meer culturele activiteiten zij zullen ondernemen en hoe waarschijnlijker het is dat hun kinderen zich als frequente cultuurdeelnemers zullen ontwikkelen. De kennis die kinderen opdoen door de culturele opvoeding heeft niet alleen een positieve werking op cultuurdeelname. Het cultureel kapitaal dat men meekrijgt uit het ouderlijk

³⁶ Ganzeboom, H.B.G. en P.M. de Graaf. *Culturele socialisatie en culturele participatie*. Werkgemeenschap Verklarende Sociologie, Utrecht, 1989. p. 1

³⁷ Ibidem.

milieu werpt zijn vruchten af in de schoolloopbaan, maar beïnvloedt ook de politieke ideeën van een persoon.³⁸ Uit analyses is gebleken dat "de aspecten van informatieverwerking over het geheel genomen toch belangrijker zijn dan [van] statusverwerving."³⁹

Het heeft lang geduurd voordat de overheid het milieu van herkomst als een belangrijke factor van cultuurparticipatie zag. In onderzoeken geïnitieerd door de overheid kwam naar voren dat de genoten opleiding van mensen de belangrijkste invloed heeft op de latere cultuurparticipatie. Ganzeboom legt dit uit door aan te geven dat het qua beleidsmogelijkheden gunstiger is als de vraag naar cultureel aanbod wordt ontwikkeld tijdens de opleiding in plaats van binnen het gezin. Het gezin is moeilijk toegankelijk voor de overheid.

3.4 Invloed van de overheid op cultuurparticipatie

De Nederlandse overheid bemoeit zich zo min mogelijk met het gezinsleven, in de privésituatie wil het geen invloed uitoefenen als dit niet strikt noodzakelijk is. Het is niet mogelijk om vanuit deze beleidsvisie ouders te stimuleren meer culturele activiteiten te ondernemen met hun kinderen. Op scholen geldt wel de invloedssfeer van de overheid. Daarom probeert de overheid door middel van kunstonderwijs kinderen de vaardigheden van decodering van kunstwerken aan te leren. Hiermee is de overheid al bezig sinds kort na de Tweede Wereldoorlog. In Amsterdam zijn er in die tijd Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen op de lagere scholen ingesteld. Er werden landelijke organisaties en scholen voor kunst in het leven geroepen. Het doel was om een toekomstig publiek te kweken voor kunst en cultuur. In de jaren zestig en zeventig werd het aanbod voor scholen professioneler, culturele instellingen voegden educatieve afdelingen toe aan hun organisaties en het jeugdtheater bloeide op. Het doel in de jaren vijftig was echter duidelijker dan in de latere jaren, desondanks zagen de verantwoordelijke ministeries er op toe dat de relatie tussen kunst en onderwijs steeds hechter werd. In 1981 ging het proefproject Samenwerking Secundair Onderwijs Culturele Instellingen (SeCu)⁴⁰ van start voor lagerberoepsonderwijs en mavo. Dit project was bedoeld om jongeren op het voortgezet onderwijs meer te laten participeren in kunst en cultuur. Dit project boekte niet de verwachte resultaten vanwege het weinig geschikte kunstaanbod voor de leerlingen en de lage belangstelling van scholen voor het project. Hierna werden culturele activiteiten op scholen vooral geïnitieerd door enthousiaste docenten maar pasten vaak

³⁸ P. Bourdieu geciteerd in: Ganzeboom, H.B.G. en P.M. de Graaf. *Culturele socialisatie en culturele participatie*. Werkgemeenschap Verklarende Sociologie, Utrecht, 1989. p. 3

³⁹ Ganzeboom, H.B.G. en P.M. de Graaf. *Culturele socialisatie en culturele participatie*. Werkgemeenschap Verklarende Sociologie, Utrecht, 1989. p. 2

⁴⁰ Vogelesang, P. Zicht op... Samenwerking in de cultuureducatie. Cultuurnetwerk Nederland. Utrecht 2002. p. 5

niet in het lesprogramma van de school. In navolging van de SeCu-projecten ontwikkelden het voormalig Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming in de jaren negentig het project Cultuurtrajecten op om de positie van cultuur in het reguliere onderwijsprogramma te versterken. Vervolgens werd in 1996 de nota Cultuur en School gepresenteerd door het ministerie van OCW, hierin worden cultureel erfgoed en culturele diversiteit als prioriteiten gesteld. Ook worden de culturele activiteiten van leerlingen in het voortgezet onderwijs verplicht gesteld, eind jaren negentig gaat het nieuwe vak Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 (CKV1) van start op het voortgezet onderwijs.⁴¹ Tijdens dit vak doen de leerlingen kennis op van kunst en cultuur, ze doen verschillende culturele activiteiten en houden hiervan een kunstdossier bij en ze moeten een aantal praktische activiteiten ondernemen zoals workshops. Belangrijk bij de ontwikkeling van CKV1 is dat het aanbod ook aansluit bij de belevingswereld van de leerlingen. CKV1 is een verplicht vak in het lespakket. Op deze manier komen kinderen die normaliter geen culturele opvoeding krijgen ook intensief in aanraking met kunst en cultuur. Tijdens kunstvakken op het voortgezet onderwijs verandert de invloedssfeer van het gezin naar de klasgenoten. Jongeren zijn gevoeliger voor de mening en het gedrag van andere jongeren, ouders verliezen de grote invloed die zij hadden toen hun kinderen nog op de basisschool zaten. In een onderzoek uit 2003 van Ineke Nagel is vastgesteld dat het gezin in afnemende mate invloed op de culturele ontwikkeling van het kind heeft naar mate de schoolloopbaan vordert. In het onderzoek is vastgesteld dat de school daadwerkelijk invloed uitoefent op de culturele opvoeding.⁴² Deze invloed kan tot gevolg hebben dat over een aantal jaar de eerste leerlingen die CKV 1 gevolgd hebben meer in kunst en cultuur participeren dan hun ouders. Zij zullen hun kinderen een bredere culturele opvoeding geven dan die zij zelf gehad hebben en dit wordt weer aangevuld met wat er op school wordt geleerd. Op deze manier zou bij gelijkblijvende omstandigheden het participatieniveau de komende decennia moeten stijgen.

Het soort cultuurbeleid, dat Nederland de laatste vijftien jaar ontwikkeld heeft, houdt zich bezig met het aangeven van stimuli voor de ontwikkeling van de mens, CKV is hier het meest duidelijke voorbeeld van. Hans Blokland stelt in zijn essay *Publiek gezocht: de politieke legitimiteit van kunstsubsidies* die binnen een samenleving op twee manieren geld kan stromen: via de markt of via het beleid. Vervolgens maakt hij een voorstelling van hoe het cultuurbeleid zou werken als dit via het marktdenken zou gaan. In het marktdenken gaat men uit van negatieve vrijheid van de mens. Dit houdt in dat men

⁴¹ Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003. p. 24

⁴² Geciteerd in: Claeys, J., M. Elchardus, D. Vandebroek. "De smalle toegang tot cultuur. Een empirische analyse van cultuurparticipatie en van de samenhang tussen sociale participatie en cultuurparticipatie." in *Vlaanderen gepeild!* Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005. p. 15

“onbelemmerd door anderen zijn verlangens en wensen kan realiseren.”⁴³ Hoe deze verlangens en wensen tot stand komen, de ontwikkeling ervan en de mogelijke invloeden daarop van buitenaf worden niet erkend. Dit komt doordat het heersende mensbeeld in de markt en binnen de negatieve vrijheid heel abstract is, gevoelens en persoonlijke ervaring worden bijvoorbeeld niet bij de constructie van dit mensbeeld meegenomen. Daarnaast worden er in de markt ook geen doelen gesteld, de markt gaat uit van instrumentele rationaliteit. Dit houdt in dat alles in het marktdenken is afgestemd op middelen en inkomsten. Binnen een samenleving gaat men daarentegen uit van waardenrationaliteit: men streeft bepaalde waarden en einddoelen na zoals rechtvaardigheid, gelijkheid en solidariteit. In de Nederlandse samenleving wil de overheid dat zoveel mogelijk mensen kunnen participeren in kunst en cultuur. Om deze reden subsidieert zij kunst en cultuur. In Nederland is iedereen vrij te kiezen wat hij wil, hij wordt daarbij niet belemmerd door anderen maar nog belangrijker, de Nederlander heeft een keuze. Dit is positieve vrijheid. Als men niet belemmerd wordt door anderen is men wel vrij, maar als men niets te kiezen heeft, is die vrijheid zeer beperkt. Bij positieve vrijheid gaat het er om dat er een aanbod is waar iedereen uit kan kiezen en men kan kiezen of men wel gebruik wil maken van dit aanbod. Het kunstbeleid uit de late jaren zeventig en de jaren tachtig bood voor weinig mensen een interessant aanbod. Kwaliteit was het enige geldende criterium voor kunst, hierdoor werd de kunst ontoegankelijk. Jongeren, allochtonen en ouderen hadden vrijwel geen keuze in het culturele aanbod.

De overheid speelt sinds eind jaren negentig een stimulerende rol bij het tot stand brengen van een divers aanbod. Er wordt bij het creëren hiervan gelet op de culturele diversiteit binnen het aanbod maar de overheid investeert ook in kunsteducatie op basis- en voortgezet onderwijs. Zo komen alle jonge Nederlandse burgers in contact met kunst en cultuur en hebben zij de vrijheid om te kiezen of zij al dan niet willen participeren.

3.5 Samenvatting

Sinds het begin van de negentiende eeuw is de overheid bezig met het stimuleren van de participatie in kunst en cultuur. Toentertijd om het volk te verheffen, nu om de sociale cohesie te stimuleren. Het aanbod van kunst is niet altijd voor iedereen even toegankelijk gemaakt. Kunstenaars kwamen steeds meer in een ivoren toren terecht en er ontstond een kloof tussen kunst en de samenleving. Er was zoveel kennis nodig om kunst nog te kunnen begrijpen dat het een exclusief uitje werd voor de elite. Om hier verandering in te brengen is de overheid meer gaan investeren in kunsteducatie op school. Het nieuwe vak Culturele- Kunstzinnige Vorming 1 is in het leven geroepen om jongeren een goede culturele basis mee te geven zodat zij eerder geneigd zijn te gaan participeren in kunst

⁴³ Blokland, H. *Publiek gezocht. Essays over cultuur, markt en politiek*. Boom, Rotterdam, 1997.

en cultuur op latere leeftijd. Op deze manier geeft de overheid de burger meer positieve vrijheid om deel te nemen aan kunst en cultuur.

4 Cultuurparticipatie en de instrumentele waarden van kunst

Vanaf 1990 is de houding van verschillende overheden ten opzichte van de kunstsubsidies veranderd. In de Verenigde Staten is er, als gevolg van de wereldwijde economische recessie aan het begin van dit millennium, een nieuw debat ontstaan. De legitimering van de kunstsubsidies is hierbij onder druk komen te staan, de intrinsieke waarden zijn niet meer voldoende om kunst te kunnen blijven financieren. De nadruk van het debat is komen te liggen op de instrumentele waarden van de kunst zoals economische groei, onderwijs en sociaal gedrag.⁴⁴ Kunst zou goed zijn voor de lokale economie omdat het toeristen en bedrijven trekt. Deelname aan kunst zou een positief effect hebben op het zelfvertrouwen en leerprestaties van jongeren en in achterstandswijken zou kunst helpen om drugs- en geweldsproblematiek in te perken. Door deelname aan cultuur verrijken mensen hun leven en verbreden zij hun perspectief. De heersende opvatting is dat kunst confronteert, een breder perspectief biedt, het blikveld verruimt, bang maakt, hoop geeft, et cetera.⁴⁵ Dit heeft ook in Nederland een koerswijziging tot gevolg gehad, er zijn steeds meer debatten gevoerd over de verdeling van de kunstsubsidies. Kunst heeft niet meer alleen haar intrinsieke waarden maar kan ook als middel ingezet worden om maatschappelijke problemen aan de kaak te stellen en bij te dragen aan een oplossing van deze problemen.

Aan kunst werd altijd al een positieve invloed op de mens toegedicht, maar deze richtte zich vooral op de individuele ervaring van kunst. Deze positieve invloed komt voort uit de intrinsieke waarden van kunst. Het zijn deze intrinsieke waarden die mensen juist motiveren om deel te nemen aan culturele activiteiten. Zij helpen mensen bij het bereiken van hun persoonlijke doelen, de focus van het individu bij cultuurparticipatie ligt niet op de instrumentele voordelen. De instrumentele voordelen zijn een bijkomend gevolg van de deelname maar deze voordelen zijn niet de reden waarom individuen de stap zetten om deel te nemen aan een kunstproject. Dat maakt het extra moeilijk om beleid te schrijven voor kunst en sociale cohesie. De kunstervaring moet het doel van de participatie zijn maar er is een dubbele agenda want men moet idealiter ook meer sociaal participeren tijdens en na de kunstparticipatie.

4.1 Community Art

De kunstdiscipline waar instrumentele waarden goed naar voren komen is community art, al langere tijd bekend in Groot-Brittannië en Vlaanderen en sinds eind jaren negentig begint deze kunstvorm in Nederland ook steeds meer terrein te winnen. Community art is een projectmatige kunstvorm waarbij mensen die normaal niet in aanraking komen

⁴⁴ McCarthy, K.F. et.al. *Gifts of the muse: Reframing the debate about the benefits of arts*. Rand Corporation, 2004. p 1

⁴⁵ Ibidem.

met kunst worden benaderd om deel te nemen aan een kunstproject waarin zij zelf in grote mate de inhoud van het project bepalen. De definitie van community art is:

*"Een specifieke vorm van kunst met een methodiek die groepsgericht en vraaggericht is en die werkt met "nieuwe" disciplines in (achterstands)wijken om diegenen te bereiken die niet zelf de weg vinden naar de gevestigde culturele voorzieningen, om hun artistieke talenten te ontdekken en hun artistieke vaardigheden te verbeteren. Hieruit kunnen wederom nieuwe kunstuitingen, nieuwe methodieken en samenwerkingsverbanden voortkomen."*⁴⁶

In Nederland is community art de laatste tijd in populariteit gestegen bij beleidsmakers, het welzijnswerk en de woningbouwverenigingen. Een handjevol kunstenaars houdt zich er nu mee bezig. Community art heeft nog steeds een imagoprobleem, terwijl het in de ons omringende landen al jaren als volwaardige kunstvorm wordt beschouwd. In Nederland wordt het geassocieerd met amateurkunst en daar willen de professionele kunstenaars vaak niets mee te maken hebben.⁴⁷ Community art is daarentegen absoluut geen amateurkunst, professionele kunstenaars maken samen met een groep mensen een artistiek product, het onderwerp van het kunstwerk komt van de deelnemers van het project en wordt in een artistieke vorm gegoten door de kunstenaar.

Kunstenaars in Nederland hebben echter nog grote moeite met het accentueren van de sociale aspecten van hun kunstprojecten en voelen zich, net als Gerrit Komrij in de jaren zeventig, beledigd door de beleidsmakers die juist willen investeren in het vormende aspect van kunst. Er heerst bij de kunstenaars een continue angst dat enige sociale inslag het artistieke proces onherroepelijk zal beïnvloeden en direct afdoet aan de kwaliteit van het eindresultaat. Volgens Peter van den Hurk, voormalig lector community arts aan de CodArts Hogeschool voor de Kunsten in Rotterdam, is alle kunst community art omdat het reguliere kunstenveld zijn eigen publiek eveneens het gevoel geeft 'bij elkaar' te horen. "Community art dient niet als publiekswerving voor het aanbod van de reguliere kunst maar om de esthetische en andere ervaringen die de kunsten te bieden hebben, ook mogelijk en toegankelijk te maken voor mensen die er binnen het huidige bestel niet aan te pas komen."⁴⁸

De kunstenaars en projectleiders die momenteel al bezig zijn met community art hebben een taboe gecreëerd op het hokjes denken. "Er is zoveel meer mogelijk als men bereid is

⁴⁶ Twaafhoven, A. "Een vlag die de lading dekt" in *Boekman*, jaargang 82, voorjaar 2010. p. 36

⁴⁷ Hurk, P. van den, "Kunst die niet gewoon, maar wel gewoon kunst is" in *Boekman*, jaargang 82, voorjaar 2010. p. 57

⁴⁸ Ibidem. p. 58

het denken in hokjes als 'onderwijs', 'welzijn', recreatie' of 'kunst' los te laten.”⁴⁹ Er ontstaat een tweedeling tussen de beleidsmakers aan de ene kant en de kunstenaars aan de andere kant. De beleidsmakers willen kunstenaars er met de haren bijtrekken om maar community art te maken. De kunstenaars zijn hier huiverig voor omdat ze bang zijn dat die instelling afdoet aan de kwaliteit van het artistieke product. Kunst moet mensen raken, dat is de bedoeling van de kunstenaar. Bij community art is dat net als bij de andere kunstvormen het uitgangspunt maar bij community art gebeurt dat veel intenser zowel voor, tijdens en na de creatie). Een ander probleem dat community art in Nederland moet overwinnen heeft ook te maken met het taboe op hokjes denken. Kunst wordt door het ministerie van OCW gesubsidieerd en welzijn wordt gesubsidieerd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Omdat community art nog niet als volledige kunstvorm is geaccepteerd valt community art dus regelmatig tussen wal en schip voor een redelijke subsidietoekenning.

4.2 Instrumentele waarden van kunst

Uit onderzoek is gebleken dat door het deelnemen aan kunstprojecten de deelnemers meer vaardigheden verwerven en meer zelfvertrouwen krijgen, waar zij ook baat bij hebben buiten de artistieke activiteit om.⁵⁰ De wetenschappelijke literatuur over de instrumentele waarden van kunst, kan onderverdeeld worden in twee categorieën:

- het promoten van sociale interactie tussen buurtbewoners, het zoeken van een gemeenschappelijke identiteit en het opbouwen van sociaal kapitaal op buurtniveau.
- *Empowerment* van gemeenschappen door het organiseren van gemeenschappelijke activiteiten.⁵¹

Een van de grootste onderzoeken op het gebied van instrumentele waarden van kunst is het in 1997 gepubliceerde *Use or Ornament?* van François Matarasso over de sociale impact van cultuurparticipatie. Dit is een uitgebreid onderzoek met veel verschillende kunstdisciplines en sociale waarden. Tijdens het onderzoek van Matarasso zijn zestig kunstprojecten intensief bestudeerd en dertig projecten zijn zijdelings bekeken. Deze projecten bevonden zich grotendeels in Groot-Brittannië, in grote en kleine steden, in dorpen en op het platteland. Een klein aantal andere projecten vond plaats in andere landen. Ongeveer zeshonderd deelnemers werden geïnterviewd of namen deel aan groepsdiscussies, een groter aantal werd geobserveerd door de onderzoekers. Tachtig procent van de respondenten voelde zich zekerder na de culturele activiteit en 92% had nieuwe vrienden gemaakt. Bij de volwassenen gaf een aantal aan dat zij politiek

⁴⁹ Geciteerd in: Twaafhoven, A. “Een vlag die de lading dekt” in *Boekman*, jaargang 82, voorjaar 2010. p. 38

⁵⁰ Matarasso, F. *Use or Ornament? The social impact of participation in the arts*. Comedia, 1997.

⁵¹ McCarthy, K.F. et.al. *Gifts of the muse: Reframing the debate about the benefits of arts*. Rand Corporation, 2004. p. 14

bewuster was geworden en het gevoel had gekregen dat hun mening ook telt binnen de samenleving. Sinds de term sociale cohesie in het cultuurbeleid een rol is gaan spelen, is men een stap verder gegaan met positieve eigenschappen aan kunst en cultuur toekennen. De algemene veronderstelling is dat doordat kunst het perspectief van mensen verbreedt, het ervoor zorg draagt dat participanten opener naar elkaars verschillen kijken en hierdoor meer begrip voor elkaar kunnen opbrengen. Ook dit komt naar voren in het onderzoek van Matarasso. Bij de volwassenen was hun eerste culturele activiteit vaak een stimulans om verder te gaan in die discipline als daar de (financiële) mogelijkheid voor bestond. Bij dit onderzoek worden alleen projecten onderzocht waarbij de mensen samen in een project een doel nastreven. Het is belangrijk om hierbij te vermelden dat de respondenten van Matarasso's onderzoek uit de onderklasse van de samenleving komen waarvan het merendeel kansarm is. De culturele projecten uit het onderzoek kunnen beschouwd worden als nieuwe lichtpuntjes in het leven van deze mensen en worden daarom extra enthousiast door hen beoordeeld, het is tevens voor velen de eerste kunstervaring. Dit doet niets af aan het positieve effect dat de projecten hebben gehad op de levens van de deelnemers maar de extreem hoge resultaten van het onderzoek moeten wel in deze context worden gezien. Het is geen maatstaf voor de gehele bevolking.

Rand Corporation, een instelling die door middel van onderzoek en analyse beleid en besluitvorming in de Verenigde Staten stimuleert, heeft onderzoek gedaan naar de instrumentele waarden van kunst, de bevindingen zijn gepubliceerd in het rapport *Gifts of the Muse* (2004). De instrumentele waarden van kunst zijn in het onderzoek beschreven aan de hand van eerder gepubliceerde onderzoeken en kritisch geanalyseerd. Wat de onderzoekers hebben vastgesteld is dat voorgaande onderzoeken weinig onderscheid maken in verschillende kunstdisciplines. Meestal gaan onderzoeken over kunstparticipatie en sociale betrokkenheid bij kunst in algemene zin. De basis voor de onderzoeken is meestal een casestudy waarbij mensen samen aan een project werken en op die manier een vertrouwensband krijgen met elkaar. Daarnaast wordt in de meeste casestudies de organisatorische capaciteit van het individu en de gemeenschap ontwikkeld, het is de bedoeling deelnemers meer zelfvertrouwen te geven bij het leren van nieuwe vaardigheden. Dit is een zeer specifieke vorm van kunstparticipatie. Er wordt weinig onderzoek gedaan naar de instrumentele waarden van kunst bij het bezoeken van evenementen, tentoonstellingen of voorstellingen of bij mensen die in loondienst of als vrijwilliger werken bij kunstinstellingen. Wat de onderzoekers is opgevallen aan de casestudies, is dat er meestal maar één kunstdiscipline en één sociale waarde een rol

spelen binnen het project. Toch wordt er bij zo'n onderzoek gesproken over dé instrumentele waarden meervoud van kunst.⁵²

Een ander punt van kritiek is dat er in Matarasso's onderzoek geen verschil gemaakt is tussen de projecten die zich op *bonding* of op *bridging* focusten. Dit heeft mogelijk ook invloed gehad op de zeer positieve resultaten van het onderzoek omdat men in veel van de projecten dichtbij de comfort zone van de deelnemers is gebleven. *Bonding* en *bridging* zijn de twee verschillende vormen van contact leggen door middel van kunst. In *E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century* stelt Robert Putnam dat er twee verschillende soorten van het opbouwen van sociaal kapitaal zijn, namelijk het verbinden met mensen van de eigen groep (*bonding*) en het contact leggen met mensen met een andere culturele achtergrond (*bridging*). Hiermee voegt Putnam twee bestaande theorieën samen, de *contact theory* en de *conflict theory*. De *contact theory* gaat er vanuit dat als mensen meer contact hebben met mensen met andere/verschillende culturele achtergronden dat er dan vanzelf meer vertrouwen en begrip ontstaat voor de ander. De *conflict theory* stelt juist het omgekeerde: Als mensen in een omgeving wonen waar veel mensen van andere/verschillende culturele achtergronden wonen, trekken de mensen met dezelfde etniciteit meer naar elkaar toe en sluiten de anderen buiten. Er is juist minder vertrouwen en begrip in een multiculturele samenleving, volgens deze theorie. Putnam stelt dat er geen causaal verband is tussen *bonding* en *bridging* en dat de culturele diversiteit, afhankelijk van de situatie, een negatief of positief effect op beide kan hebben. Putnam onderbouwt dit met resultaten uit een onderzoek waar mensen uit verschillende delen van de Verenigde Staten aan hebben deelgenomen.

Kunst heeft de functie van het slaan van bruggen tussen mensen (*bridging*). Het is een manier voor mensen om hun identiteit te tonen aan anderen en hier over te discussiëren. Putnam zegt in zijn artikel over de gevolgen van de migratie in de Verenigde Staten: "In some ways 'they' became like 'us', and in some ways our new 'us' incorporated 'them' "⁵³ De multiculturele samenleving is een dynamische constructie waarin binnen relaties en machtsverhoudingen continu veranderen, hoe langer een culturele minderheid zich binnen de dominante cultuur bevindt, hoe meer kenmerken de dominante cultuur van de culturele minderheid overneemt. Kunst geeft handreikingen om met elkaar in contact te komen en te leren van elkaars cultuur. Zonder direct of persoonlijk contact te leggen kan men door het ervaren van kunst al veel leren en begrijpen van andere culturen, dit is

⁵² McCarthy, K.F. et.al. *Gifts of the muse: Reframing the debate about the benefits of arts*. Rand Cooperation, 2004. p. 15

⁵³ Putnam, Robert D. *E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century, The 2006 Johan Skytte Prize Lecture*. Scandinavian Political Studies, 2007, Vol. 30, nr. 2, 162

vaak een individueel proces maar kan zeer effectief zijn voor de beeldvorming over een cultuur. Als men in aanraking is gekomen met de kunst van een bepaalde culturele groep staat men meer open voor contact met mensen die tot deze cultuur behoren.

4.3 Kritiek op cultuurparticipatieonderzoek

Matarasso heeft in zijn onderzoek alleen community art onderzocht, er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de kunstdisciplines waar de respondenten in participeren. In de Nederlandse onderzoekstraditie betekent cultuurparticipatie, het bezoeken van traditionele kunstvormen als beeldende kunstexposities, toneelvoorstellingen en muziekvoorstellingen, community art vormt slechts een klein onderdeel van wat wij in Nederland onder cultuurparticipatie verstaan. In het onderzoek van Matarasso participeren alle deelnemers in community art projecten, dit is een kunstvorm waarbij alle deelnemers actief in een project betrokken worden, iedereen heeft een taak waar hij of zij verantwoordelijkheid voor moet dragen. Dit is natuurlijk niet bij elke kunstvorm het geval. Het is onwaarschijnlijk dat 92% van de mensen die een museum bezoekt nieuwe vrienden maakt bij deze activiteit, dus niet elke cultuurparticipatie geeft direct aanleiding tot socialer gedrag.

Toch dient dit soort onderzoek als basis voor de ontwikkeling van het cultuurbeleid. De vraag is of dat wel mogelijk is. Matarasso's onderzoek richtte zich op een hele specifieke doelgroep en niet op een afspiegeling van de samenleving. Omdat de onderzoeken naar cultuurparticipatie en sociale cohesie vooral op casestudies gebaseerd zijn, ontbreekt het nog steeds aan empirisch bewijs voor de daadwerkelijke invloed van cultuurparticipatie op de sociale cohesie. Beleidsmakers hebben bewijs nodig dat hun beleid de potentie heeft om effectief te zijn. Zij moeten hun beleid baseren op empirisch bewijs maar de informatie die beleidsmakers over dit onderwerp hebben bestaat uit casestudies. Dit stellen Bina en IJdens aan de orde in hun artikel *Social participation and cultural policy: a position paper* uit 2008. Zij vergelijken in het essay eerder gepubliceerde wetenschappelijke onderzoeken waarin sociale cohesie als gevolg van cultuurparticipatie nader bekeken wordt en waarin de verschillende onderzoeksmethodes beschreven worden. Uit een kritisch Australisch onderzoek blijkt "[...]dat veel onderzoeksprojecten een heldere definitie van het probleem missen, net zo als een expliciete beschrijving van de (verwachte) relaties tussen deelname aan kunst en culturele projecten en het effect daarvan op verschillende terreinen in het sociale leven."⁵⁴ Ook dit onderzoek accentueert het gebrek aan theoretische basis en het gebruik van "anecdotal evidence". De casestudies die worden gebruikt, laten keer op keer positieve resultaten zien met

⁵⁴ Bina, V. en T. IJdens. *Social participation a cultural policy: a position paper*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Boekmanstichting, 2008. p.8

betrekking tot sociale cohesie. Deze onderzoeken sluiten niet de mogelijkheid uit dat er met een andere activiteit dan een culturele of kunstzinnige hetzelfde resultaat bereikt kan worden. De onderzoeken laten zien dat als mensen deelnemen aan een activiteit met een sociaal aspect dat dit van invloed is op hun sociale gedrag. De meeste onderzoeken geven dus geen uitsluitsel over de unieke sociale voordelen van cultuurparticipatie boven andere activiteiten.⁵⁵ Dit is een wankel basis voor het cultuurbeleid dat zich richt op het bevorderen van sociale cohesie.

Zonder direct antwoord te krijgen op de vraag wat de bijzondere sociale voordelen zijn van culturele participatie, toont een Vlaams onderzoek aan dat er wel degelijk een significant verschil is tussen het ethocentrisme en maatschappijbeeld van culturele participanten ten opzichte van andere mensen in de samenleving. Voor het onderzoek zijn 3000 mensen geïnterviewd in de leeftijd van 15 tot 85 jaar die onderverdeeld zijn in zes categorieën: thuisblijvers, omnivoren, hobbyisten, sportievelingen, werkers en verenigingsmensen.⁵⁶ De verdeling in categorieën vond plaats op basis van sociale kenmerken en maatschappelijke factoren zoals scholing, geslacht, leeftijd, levensbeschouwing en gezinsinkomen.⁵⁷ Van deze clusters zijn de participatiepatronen onderzocht deze zijn onderverdeeld in tien verschillende levensstijlen. Vervolgens zijn de respondenten gevraagd naar hun maatschappelijk vertrouwen, hun houding ten opzichte van de maatschappelijke instellingen en de medemens en de gevoelens van politieke machteloosheid en de levenstevredenheid van de respondenten waarbij gevraagd is naar de woonsituatie, levensstandaard, gezondheidstoestand, sociale contacten en vrije tijdsbesteding.⁵⁸ Het cluster omnivoren is het meest actief in het culturele veld, 87.2 % van hen participeert in cultuur. De omnivoren zijn de hoogst opgeleide, jongste mensen met het hoogste inkomen en kijken het minste televisie van de respondenten in dit onderzoek. Dit zijn ook de mensen die een hoge mate van betrokkenheid bij de samenleving laten zien. Zij hebben de meeste vertrouwen in de maatschappij en de hoogste levenstevredenheid. De thuisblijvers en de werkers hebben het minste vertrouwen in de maatschappij en zijn het minst tevreden. Beide clusters participeren vrijwel niet buitenshuis en kijken relatief veel televisie. Voor de thuisblijvers is de televisie vaak het enige venster naar de buitenwereld, de werkers hebben vooral door hun baan contact met de samenleving. Deze twee tijdsbestedingen dragen kennelijk niet veel bij aan het vertrouwen en de tevredenheid. "Mensen van wie de communicatieprocessen sterk beperkt zijn tot werk, de wereld van de sport en de

⁵⁵ Bina, V. en T. Ijdens. *Social participation a cultural policy: a position paper*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Boekmanstichting, 2008. p.9

⁵⁶ Elchardus, M., W. Smits, B. Spruyt. *Een typologie van maatschappelijke betrokkenheid, vormen van maatschappelijke betrokkenheid en hun gevolgen*. Vlaanderen gepeild! 2009 p.119

⁵⁷ Ibidem. p. 123

⁵⁸ Ibidem p.130

televisie, staan wantrouwig tegenover de medemens en de maatschappelijke instellingen. De andere vormen van communicatie, die tot stand komen in de rest van het verenigingsleven, via cultuurparticipatie en amateurskunsten, dragen veel meer bij tot maatschappelijk vertrouwen.⁵⁹ In een klein onderdeel in een Nederlands onderzoek naar sport en sociale verbindingen is naar voren gekomen dat de hypothese die getoetst werd, cultuur-verbindt-vaker-dan-sport meer onderbouwd werd door de onderzoeksresultaten dan de hypothese sport-verbindt-vaker-dan-cultuur.⁶⁰ Hieruit kan men concluderen dat cultuurparticipatie inderdaad een betere sociale verbinder is dan andere activiteiten. Dit is een van de weinige onderzoeken in Nederland die op deze manier kijken naar sociale cohesie en cultuurparticipatie.

Nederland kent een lange onderzoekstraditie in zowel cultuurparticipatie als in sociale participatie maar er is nooit een grootschalig onderzoek verricht naar de relatie tussen beiden. In Vlaanderen zijn ze hier al verder mee. De onderzoekers daar constateren in eerste instantie dat er weinig mensen uit zichzelf participeren in cultuur. Dit gaat dan om de hoge cultuur of zoals het in dit onderzoek genoemd wordt; de smalle cultuur. Door ook de sociale participatie te onderzoeken kwam men erachter dat het gedeelte van de bevolking dat zich in het sociaal-culturele verenigingsleven beweegt significant meer cultureel participeert dan de leden van sport- en caféverenigingen of mensen zonder lidmaatschap bij een vereniging. Tijdens de meetpunten van het onderzoek, tussen 1999 en 2004, bedraagt het lidmaatschap van de Vlaamse bevolking bij de sociaal-culturele verenigingen tussen de 25% en 34%. Dit is een aanzienlijk groter deel dan de groep die regelmatig participeert in cultuur, slechts 3 à 4%.⁶¹ Voortbordurend op de theorie die de frequentie van cultuurparticipatie verklaart aan de hand van de primaire socialisatie in het gezin, is er gekeken naar andere invloeden die effect hebben op de cultuurdeelname. Het verenigingsleven lijkt een significante maar zwakkere invloed te hebben op de culturele voorkeuren dan het gezin. Hierdoor kan worden aangenomen dat er in de levensloop andere factoren ook een belangrijke rol kunnen spelen in de cultuurparticipatie. Zoals al eerder is genoemd, is de invloed van het onderwijs al vastgesteld en nu wordt de invloedsgroep verbreed naar het sociale netwerk van een persoon. Verschillende onderzoekers beweren dat "[h]oe heterogener de sociale samenstelling van het milieu [is] waar in een individu zich beweegt, hoe breder zijn kennis van bepaalde vormen van cultuur volgens hen moet zijn, wil het individu zich in

⁵⁹ Elchardus, M., W. Smits, B. Spruyt. *Een typologie van maatschappelijke betrokkenheid, vormen van maatschappelijke betrokkenheid en hun gevolgen*. Vlaanderen gepeild! 2009. p.137

⁶⁰ Bina, V. en T. Ijdens. *Social participation a cultural policy: a position paper*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Boekmanstichting, 2008. p.9

⁶¹ Claeys, J., M. Elchardus, D. Vandebroek. "De smalle toegang tot cultuur. Een empirische analyse van cultuurparticipatie en van de samenhang tussen sociale participatie en cultuurparticipatie." in *Vlaanderen gepeild!* Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005. p. 7

die verschillende milieus kunnen handhaven.”⁶² Door deze sociale invloeden is het mogelijk dat iemand meer participeert in smalle cultuur dan iemand met een homogener sociaal netwerk. Door deze nieuwe invalshoek verschuift het perspectief van cultuurparticipatie als opstapje naar sociale participatie naar een tegenovergestelde situatie. Het lijkt erop dat er een wisselwerking plaatsvindt tussen culturele en sociale participatie. Sociale participatie bevordert culturele participatie en mensen die in cultuur participeren staan positiever tegenover de samenleving en hebben een beter mensbeeld, wat weer gunstig is voor de sociale cohesie.

De Vlaamse onderzoekers hebben ook gekeken naar de invloed van de media op cultuurparticipatie. Met name het televisiekijken heeft een significante invloed. Hoe meer tijd men voor de tv doorbrengt hoe minder men aan culturele activiteiten besteedt. Hoger opgeleiden kijken minder televisie dan de lager opgeleiden maar dat is niet het enige verschil in televisiegedrag. Hoger opgeleiden kijken meer naar ‘cultuur correcte’ zenders zoals Canvas en Arte en participeren meer in cultuur dan lager opgeleiden die de voorkeur geven aan commerciële omroepen. Een verschil wat weer terug te koppelen is naar de smalle en brede cultuurparticipatie en de informatieverwerkingstheorie. Dit is een van de weinige onderzoeken naar culturele en sociale participatie waarbij mediagebruik ook onderzocht is.

4.4 Symbolic society

Bij de meeste onderzoeken naar cultuurparticipatie en sociale cohesie draait het alleen om de relatie met participatie in de hoge cultuur terwijl maar een paar procent van de bevolking hier aan deelneemt. Het is opmerkelijk dat er dan niet naar mediagebruik en sociale participatie wordt gekeken zo stellen Elchardus, Bina en IJdens. Vrijwel iedereen kijkt televisie en een groot deel luistert daarnaast naar radio of surft op internet. Kunst is een goed middel om sociale cohesie te kunnen bevorderen maar het is onmogelijk de hele bevolking via kunst te bereiken als er maar zo weinig mensen uit zichzelf aan deelnemen. Mark Elchardus, Vlaams onderzoeker, vraagt zich af of het niet beter is om via de televisie en andere media mensen aan te sporen tot sociale participatie en het bevorderen van sociale cohesie. Het cultuurbeleid zal dan breder getrokken moeten worden, dus niet alleen beleid maken voor de hoge kunst maar een beleid voor de ‘beschaving’ van een land. Hij noemt het de ‘grand cultural policy’, bij dit soort beleid zou de overheid symbolen via media moeten gaan inzetten om de gedachtes, gevoelens en gedrag van de bevolking te beïnvloeden ofwel de cultuur beïnvloeden⁶³ en zo de participatie verbeteren. Wat Elchardus voor ogen heeft is dus groter dan alleen het

⁶² Ibidem p.15

⁶³ Elchardus, M., *Thinking about cultural policy. Short and long term challenges*. Brussel, 2008. p. 2

subsidiëren van kunst. Volgens hem leven wij in een *symbolic society*. In de *symbolic society* is de individuele keuze zeer belangrijk maar deze is wel sterk te sturen. De meeste informatie die wij tot ons nemen is verpakt in symbolen. Als wij vaak genoeg een symbool zien bij een bepaald gevoel of een bepaalde wens gaan wij vanzelf de associatie leggen tussen deze twee componenten, zo kunnen wij gestuurd worden in onze belevingswereld. Deze symbolen komen grotendeels tot ons via massacommunicatie, educatie en reclame. Vroeger, ten tijde van de verzuiling, werd men beïnvloed door de ideologie van de groep waarbinnen men geboren was. Toen waren er een aantal keuzes vastgelegd door afkomst, geslacht en religie, nu lijkt iedereen vrij te zijn in de keuzes die men maakt. Logischerwijs zou dit tot gevolg hebben dat het gedrag van mensen moeilijker te voorspellen is. Echter, onderzoeker Paul de Beer heeft in 2004 aangetoond dat de gedragspatronen van de 'vrije' Nederlander tussen 1970 en 2000 steeds makkelijker te voorspellen worden.⁶⁴ Dus met meer vrijheid gaan de Nederlanders nog meer kuddegedrag vertonen dan toen dit sociaal wenselijk was ten tijde van de verzuiling. Elchardus verklaart dit aan de hand van de *symbolic society*. Er wordt met name in de reclamewereld en massacommunicatie gebruik gemaakt van bepaalde lifestyle scripts waar de burger uit kan kiezen. Elk merk en elk product wordt in de markt gezet met een eigen imago dat binnen een lifestyle script past. Op hyves, facebook, twitter of myspace kan men laten zien waar zijn/haar voorkeuren liggen en construeert men zijn/haar online identiteit door lid of fan te worden van de sites van bijvoorbeeld bands, merken, films, acteurs, goede doelen, tv-zenders, sportverenigingen, theaters, politieke partijen, vakantiebestemmingen en ga zo maar door. Als men zich aanmeldt voor een dergelijke site krijgt men ook te zien waar de andere leden nog meer lid van zijn zodat men daar ook lid van kan worden. Op die manier komen de bezoekers terecht in een bepaald lifestyle script, die door eerdere keuzes kenmerkend bij hen past.

Ook de overheid gebruikt in beperkte mate deze mogelijkheden tot beïnvloeden van de samenleving. Bina en IJdens stellen in hun essay dat de overheden zijn gaan werken volgens de instrumentele rationaliteit.⁶⁵ Dit is volgens Blokland kenmerkend voor het marktdenken. Voor de markt zou dit het uiteindelijke doel zijn maar de overheid moet nog een stapje verder gaan. Inwoners worden beïnvloed door de manier waarop zij gebruikmaken van deze middelen, de overheid wil dat uit deze middelen bepaalde waarden voortvloeien zoals veiligheid, persoonlijke ontwikkeling, gezondheid. Op die manier stuurt de overheid met behulp van deze middelen aan op uiteindelijke waarden die belangrijk zijn voor een stabiele samenleving. Als men als burger in sommige gevallen niet op de juiste manier gebruik maakt van de geboden middelen, kunnen er

⁶⁴ Bina, V. en T. IJdens. *Social participation a cultural policy: a position paper*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Boekmanstichting, 2008.p. 4-5

⁶⁵ Ibidem. p.1

sancties opgelegd worden. Hiermee hoopt de overheid de burger in het gareel te houden. Wat er gebeurt, is dat de overheid het denken, handelen en voelen van de bevolking beïnvloedt. De burgers denken dat zij een vrije keuze hebben gemaakt maar in werkelijkheid is dit een door de overheid voorbereekte keuze geweest.

Als de overheid zich meer mengt in de productie van symbolen voor alle mogelijke lifestyle scripts dan kan zij volgens Elchardus gemakkelijk de bevolking beïnvloeden op het gebied van participatie en sociale cohesie. Nu pakt de overheid dit op te weinig gebieden aan maar het kan op veel meer terreinen worden toegepast. De vraag is niet of de overheid waarden, betekenis of houdingen moet implementeren maar of zij dat bewust gaat doen en/of op een ondoordachte manier.⁶⁶ De doelgroep zal veel groter worden als de overheid via symbolen in het onderwijs en de massamedia hun boodschap gaat communiceren. De *symbolic society* wordt door overheden vaak pas benut in tijden van oorlog. Propaganda is een extreme vorm van het gebruikmaken van de *symbolic society* door de overheid maar het beïnvloeden van burgers doen overheden al sinds mensenheugenis. Elchardus pleit voor het effectiever gebruik maken van deze kennis en op die manier misstanden in de samenleving proberen aan te kaarten of op te lossen.

Deze nieuwe beleidsvisie van Elchardus is moeilijk te implementeren in het Nederlandse beleid dat incrementalistisch tot stand komt. Dit houdt in dat het niet mogelijk is om grote beleidswijzigingen door te voeren omdat veel verschillende partijen hier inspraak over hebben en zij tegenstrijdige meningen zijn toegedaan. Een *grand cultural policy* is een zeer ingrijpende verandering voor het gehele Nederlandse beleid. Daar staat tegenover dat binnen het onderwijs al steeds meer gedaan wordt aan het ontwikkelen van actief burgerschap en cultuurparticipatie. De overheid gebruikt ook de massamedia via Postbus 51; door middel van reclamespotjes op radio en televisie, websites, hyvespagina's en abri's worden verschillende maatschappelijke kwesties aangekaart zoals werkeloosheid, alcoholmisbruik, kindermishandeling en de aankondigingen voor de verkiezingen. De burger wordt in deze campagnes aangezet tot handelen wat kan leiden tot een betere samenleving. Als er nog meer door de overheid gegenereerde symbolen in de media verschijnen kan dit als betuttelend beschouwd worden en als het veel grotere vormen aan gaat nemen, kan er een gevaarlijke situatie ontstaan. De overheid krijgt een hele grote macht als zij de gevoelens en gedachten van de bevolking kan aansturen. Als die macht in de verkeerde handen komt, kunnen er zeer radicale ideeën in de hoofden van de mensen geplant worden. Dit is geen wenselijke situatie, vrijheid is een belangrijke waarde in de samenleving en daar moet Nederland zuinig op zijn. Binnen het huidige cultuurbeleid is er nog steeds een eenzijdig aanbod waar vooral de culturele elite gebruik

⁶⁶ Elchardus, M., *Thinking about cultural policy. Short and long term challenges*. Brussel, 2008. p. 4

van maakt. Elchardus ziet in dit eenzijdige culturele aanbod geen stevige basis voor de bevordering van de sociale cohesie. Kunst is volgens hem niet het meest praktische middel, omdat het logistiek niet mogelijk is om iedereen naar een museum of schouwburg te laten gaan. Voor alle inwoners is niet voldoende aanbod. Elchardus laat daarom kunst los in zijn onderzoek naar sociale cohesie en omarmt de massamedia en in het bijzonder de televisie.

Langzamerhand komen er door het aanbod van community art meer mogelijkheden voor verschillende lagen van de bevolking om te participeren in kunst en cultuur. Binnen het cultuurbeleid begint de waardenrationaliteit een meer belangrijke plek in te nemen dan de instrumentele rationaliteit. Het doel is dat iedereen kan participeren in kunst op zijn eigen niveau, met zijn eigen vrienden zonder dat men hooggeschoold moet zijn.

4.5 Samenvatting

Aan het einde van de vorige eeuw kregen de kunstsubsidies met een legitimeringsprobleem te maken. De kunsten waren zo ver verwijderd geraakt van het gewone publiek dat de intrinsieke waarden van kunst niet voldoende bleek voor subsidie. De instrumentele waarden van kunst kregen vanaf dit moment meer aandacht bij de beleidsmakers. Community art wordt nu gezien als een middel voor het toegankelijk maken van kunst voor alle lagen van de bevolking. Deze kunstvorm richt zich niet alleen op de intrinsieke waarden maar is ook bezig om de sociale verbanden binnen de eigen groep te versterken en bruggen te bouwen tussen verschillende groepen met name in probleemwijken. De onderzoeken die hiernaar zijn gedaan, zijn stuk voor stuk extreem positief. Dit komt vooral door de veelal lager opgeleide deelnemers die in deze casestudies naar voren komen, zij hebben in de meeste gevallen nooit eerder meegewerkt aan een kunstproject en zijn daardoor onverdeeld enthousiast. De onderzoeken geven hierdoor geen accuraat beeld van de gehele bevolking.

Omdat er maar een paar procent van de bevolking participeert in kunst en cultuur vindt onderzoeker Mark Elchardus het geen effectief middel voor de bevordering van sociale cohesie en hij presenteert de symbolic society. In de symbolic society worden door de overheid geproduceerde symbolen via de massamedia gepresenteerd aan de burger. Volgens Elchardus kijkt 100% van de mensen televisie en zullen er veel meer mensen bereikt worden door de boodschap van sociale cohesie via televisie dan via kunst. In de theorie verwijst Elchardus alleen naar de hoge kunst, hij gaat niet dieper in op community art.

5 Conclusie

Kunst en cultuur maken de wereld mooier, interessanter en vaak leuker, maar of ze de wereld ook vriendelijker maken is de grote vraag. Kunst leidt op individueel niveau tot een opener mensbeeld. Deze conclusie is door meerdere onderzoekers vastgesteld en wetenschappelijk bewezen. Er is echter geen empirisch bewijs dat dit ook de sociale cohesie bevordert op het meso- en macroniveau van de samenleving. Toch wordt kunst om deze reden gesubsidieerd terwijl er nog steeds een heel klein deel van de bevolking participeert in kunst. Hierdoor zijn de kunstsubsidies continu onderwerp van debat in de politiek. Het is moeilijk om een legitieme reden voor de subsidies te vinden als alleen de culturele elite van het aanbod gebruik maakt. Om kunst te kunnen inzetten voor het bevorderen van sociale cohesie moet het in ieder geval een groter bereik hebben dan het huidige aantal consumenten van kunst.

Het is in Vlaanderen aangetoond dat mensen die participeren in kunst een opener mensbeeld hebben dan niet-participanten maar deze mensen zijn ook hoger opgeleid en zijn door hun opvoeding gaan participeren in kunst en cultuur. Kunst staat kennelijk in verband met een sociale blik op de wereld maar omdat er zo weinig mensen interesse hebben in kunst, is het lastig iedereen op die manier te bereiken. Het kan zijn dat de deelname aan kunst socialer maakt maar het is niet uitgesloten dat mensen met een open mensbeeld meer in kunst en cultuur participeren vanuit een grotere en bredere interesse voor het onbekende. Mensen met een gesloten mensbeeld hebben die interesse voor het onbekende veel minder en zijn daardoor wellicht minder geïnteresseerd in kunst en cultuur. Door deze beredenering is het moeilijk om vast te stellen wat de reden is van sociaal gedrag maar dat er een verband bestaat tussen kunst en sociale cohesie is duidelijk.

Door middel van Culturele Kunstzinnige Vorming 1 op school wordt al gezorgd voor meer kennis over kunst, volgens de informatieverwerkingstheorie is dit noodzakelijk voor de participatie van nu en voor de toekomst. Jongeren die de basisbeginselen voor kunst- en cultuurdeelname leren zullen dat te zijner tijd doorgeven aan hun eigen kinderen. Op die manier komt er meer kennis bij een groter deel van de bevolking. Momenteel worden er onderzoeken gedaan door Cultuurnetwerk Nederland naar cultuurparticipatie onder leerlingen die Culturele Kunstzinnige Vorming 1 op school krijgen en hoe hun participatiegedrag zich ontwikkelt na het voortgezet onderwijs. Als dit uitgebreid zou kunnen worden met vragen over het mensbeeld en ethnocentrisme, deelname aan verenigingen et cetera zoals in het Vlaamse onderzoek van Elchardus, Smits en Spruyt uit 2009 dan kan er eventueel een ontwikkeling geconstateerd worden die meer

uitsluitseel geeft over kunst en sociale cohesie. Als de resultaten van het onderzoek aantonen dat er geen sociale invloed uitgaat van kunst, of dat die invloed te miniem blijkt om er een socialere samenleving door te krijgen dan kan de overheid andere methoden zoeken om sociale cohesie te bevorderen en kunst blijven subsidiëren om zijn intrinsieke waarden in plaats van zijn instrumentele waarden. Het feit blijft dat er altijd wel iemand te vinden is wiens leven drastisch veranderd is door kunst maar één iemand is niet genoeg, het moeten er meer zijn. Als er maar een handjevol mensen socialer wordt van kunst, ontstaat er opnieuw een legitimiteitprobleem omtrent kunst en belastinggeld.

Mark Elchardus heeft meerdere onderzoeken gedaan naar sociale cohesie. Uiteindelijk is hij tot de conclusie gekomen dat kunst niet het beste middel is om sociale cohesie te bevorderen. Elchardus heeft een *grand cultural policy* uitgedacht waarbij de overheid zich mengt in de symbolen die de bevolking tot zich neemt via de massamedia. De macht die de overheid daar mee krijgt is enorm groot en het wordt nu al op verschillende punten toegepast. De overheid oefent vooral invloed uit op de instelling van Nederlanders ten opzichte van verkeersveiligheid, criminaliteit en gezondheid. Elchardus gaat, met zijn theorie over de beste manier om cohesie te bevorderen, veel verder dan het huidige cultuurbeleid. Door de brede insteek van zijn theorie is deze niet geschikt om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Omdat er weinig interesse is in de kunst schuift Elchardus dit middel ter bevordering van sociale cohesie aan de kant een geeft de voorkeur aan een zorgvuldiger gebruik van symbolen op de televisie. Daarnaast heeft Elchardus het in zijn onderzoeken vooral over de topkunst en gaat hij voorbij aan het redelijk nieuwe community art.

Community art is een specifieke kunstvorm die vooral projectmatig plaatsvindt in achterstandswijken waarbij het leven, verhalen en problemen van de deelnemers een grote rol speelt in het uiteindelijke kunstobject. Momenteel is het in opkomst in de grote steden en het wordt omarmd door beleidsmakers die kunst graag zien als verbindende factor in probleemwijken. Uit veel casestudies blijkt dat dit ook daadwerkelijk het geval is maar, zoals al eerder is gezegd, ontbreekt het nog aan empirische bewijs voor deze stelling. Om dit empirisch bewijs te verkrijgen kan er een vergelijkend onderzoek gedaan worden naar de casestudies. Volgens de kunstenaars zijn er veel overeenkomende resultaten, als die gevonden kunnen worden in de meeste projecten is er toch een soort van data waarop het beleid zich kan baseren. Daarnaast moet meer begrip komen voor de sociale kant van kunst, anders zal de kunst nooit beleidsmatig ingezet kunnen worden om sociale cohesie te verbeteren. Community art mag ondertussen wel de status krijgen binnen het Nederlandse beleid dat het verdient. Zoals blijkt uit verscheidene artikelen in

Boekman 82 voelen veel community artists zich niet serieus genomen door beleidsmakers en subsidieverstrekters. Tot nu toe hebben de echte diehards zich overeind weten te houden in het gevecht om subsidie. Men wordt regelmatig van het kastje naar de muur gestuurd omdat de projecten te sociaal zijn voor kunstsubsidies en te artistiek voor de welzijnssubsidies. Als de overheid wil dat meer mensen gaan participeren in kunst en cultuur dan moet zij wel onder ogen zien dat de massa niet naar de schouwburg zal gaan maar liever in zijn eigen wijk op zijn eigen manier bezig is met kunst. In principe is elke kunst community art omdat de culturele elite door een opvoering van het Rotterdams Philharmonisch Orkest ook nader tot elkaar komt.⁶⁷ Als het streven is dat kunst voor iedereen toegankelijk is dan moet er meer geïnvesteerd worden in het creëren van aanbod voor de rest van de bevolking die niet tot de culturele elite behoort. Mondjesmaat wordt er nu dus voor de achterstandswijken geld uitgetrokken maar de gehele middenmoot valt tussen het wal en schip. Ook deze mensen hebben recht op kunst en cultuur ook al geven zij niet direct aan dit te missen. Er is simpelweg geen aanbod voor hen. Het huidige cultuurbeleid moet opnieuw herzien worden. Dit vereist een regionale verspreiding van de community art op eenzelfde manier als de spreiding van de 'reguliere' kunst- en cultuurinstellingen. Er moet een betere verdeling komen van de kunstsubsidies waarbij het gehele volk kan profiteren van het aanbod. Community art is het perfecte middel om sociale cohesie op het mesoniveau te bevorderen. In deze projecten kunnen bruggen gebouwd worden tussen verschillende bevolkingsgroepen in een wijk die normaal gesproken niet nader tot elkaar zouden komen. Kunst zal op het macroniveau hoogstwaarschijnlijk niet het beste middel zijn voor sociale cohesie. Grote landelijke festivals als Bevrijdingsdag komen wel heel dicht in de buurt van dit doel maar omdat het voornamelijk een feestje is voor de autochtone Nederlander blijft het interculturele aspect uit. Om sociale cohesie op het nationaal niveau te bevorderen is het idee van Elchardus om de televisie daarvoor te gebruiken een betere optie.

De overheid moet vooral doorgaan met het subsidiëren van kunst ten behoeve van de sociale cohesie maar zij moet de subsidies verdelen over de gehele bevolking in plaats van het te richten op twee kleine groepen. Van belang is dat er een onderzoeksprogramma gelijk loopt aan community art projecten waardoor er data kan worden verzameld waar beleidsmakers zich op kunnen baseren en verbeteringen kunnen aanbrengen in het beleid. Er moet meer geïnvesteerd worden in kunst op school en community art moet voor meer mensen dan alleen de probleemgroepen beschikbaar

⁶⁷ Hurk, P. van den, "Kunst die niet gewoon, maar wel gewoon kunst is" in *Boekman*, jaargang 82, voorjaar 2010. p. 57

worden gemaakt. Geef iedereen het gevoel dat zij mogen en kunnen participeren en dat kunst voor iedereen is.

Literatuur

- Bína, V. en T. IJdens. *Social participation a cultural policy: a position paper*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Boekmanstichting, 2008. http://www.boekman.nl/documenten/projecten_OCW08_position%20paper.pdf
- Blokland, H. *Publiek gezocht. Essays over cultuur, markt en politiek*. Boom, Rotterdam, 1997.
- Bröer, C., *Regisseurs van cohesie*, lezing. Cultuurnetwerk Nederland, 19 juni 2001.
- Claeys, J., M. Elchardus, D. Vandebroeck. "De smalle toegang tot cultuur. Een empirische analyse van cultuurparticipatie en van de samenhang tussen sociale participatie en cultuurparticipatie." in *Vlaanderen gepeild!* Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005.
- Doorman, M. *De romantische orde*. Bakker, Amsterdam, 2004.
- Duxbury, N., et.al. *Making connections: Culture and social cohesion in the new millennium*. *Canadian Journal of Communication*. Jaargang 27. Nr. 2-3. 2002.
- Elchardus, M., *Thinking about cultural policy. Short and long term challenges*. Brussel, 2008.
- Evenblij, M. *Respect! Onderzoek naar sociale cohesie in Nederland*. Deel 11 uit NWO-reeks Sociale Cohesie. Aksant, Amsterdam, 2007.
- Hurk, P. van den, "Kunst die niet gewoon, maar wel gewoon kunst is" in *Boekman*, nr. 82, voorjaar 2010.
- Jenson, J., *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Canadian Policy Research Networks Study. No. F-03. 1998. www.cprn.org
- Kamp, M. van der, *Terugblik: lessen uit het verleden*, lezing. Cultuurnetwerk Nederland, 19 juni 2001.
- Kamp, M. van der en D. Ottevanger, *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2003.
- Marlet, G. en C. van Woerkens, *Atlas voor gemeenten 2007: de betekenis van cultuur voor de stad*. Utrecht, 2007.
- Poelman, L., M. de Ridder, *Do's en Don't's van het wijkgericht werken met kunst en cultuur*. Kosmopolis, Utrecht, 2008.
- Pots, R., *Cultuur, koningen en democraten. Overheid & cultuur in Nederland*. SUN, Nijmegen, 2002.
- Putnam, R.D., "E Pluribus Unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture" in *Scandinavian Political Studies*. Vol.30, No. 2, 2007.
- Roes, Th, *Sociale cohesie en sociale infrastructuur. Verkenning van beleidsmogelijkheden en bestuurlijke modellen*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2002.
- Twaafhoven, A. "Een vlag die de lading dekt" in *Boekman*, nr. 82, voorjaar 2010.
- Veenman, J. et.al., *Maatschappelijke tweedeling & sociale cohesie. Toekomstperspectief voor jeugd*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Van Gorcum, Den Haag, 1999.
- Voegelzang, P. *Zicht op... Samenwerking in de cultuureducatie*. Cultuurnetwerk Nederland. Utrecht 2002.
- Vuyk, K. "De controverse over de waarde van kunst" *Boekman*, nr. 82, winter 2008.